

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

Освітньо-професійна програма Економіка підприємства
Спеціальність 051 Економіка
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Петро МАКАРЕНКО
«05» грудня 2022 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«Формування виробничих витрат та резерви їх зниження у
рослинництві»**

виконав здобувач вищої освіти заочної форми навчання

Рудник Максим Сергійович

Керівник кваліфікаційної роботи,
к.е.н., доцент

Олександр КАЛІНІЧЕНКО

Полтава – 2022 року

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА	10
1.1. Сутність та класифікація витрат	10
1.2. Методичні підходи до оцінки витрат виробництва продукції рослинництва та ефективність їх здійснення	22
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ У РОСЛИННИЦТВІ	38
2.1. Склад і структура витрат рослинництва	38
2.2. Досягнутий рівень ефективності здійснення виробничих витрат у рослинництві	50
Висновки до розділу 2	61
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ У РОСЛИННИЦТВІ	63
3.1. Впровадження економічного механізму управління витратами рослинництва	63
3.2. Впровадження інноваційних технологій у виробництво продукції рослинництва	72
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність теми. Галузь рослинництва є однією з експортоорієнтованих та вартісноутворюючих галузей національної економіки. Вона виробляє сировину для переробної промисловості, створює кормову базу для галузі тваринництва та є складовою продовольчої безпеки країни. Тому одним з важливих завдань подальшого розвитку та відновлення України є підвищення ефективності сільського господарства, у тому числі галузі рослинництва. На даному етапі ринкових відносин, витрати стали одним з основних чинників формування цін на продовольство та продукти його переробки. Тому питання визначення собівартості продукції рослинництва, її планування та аналізу з метою пошуку та реалізації заходів щодо оптимізації витрат потребують постійного вивчення, оскільки від цього значною мірою залежать результативність діяльності як підприємства, галузі, так і соціально-економічний добробут країни.

Питання, пов'язані з теорією та практикою формування витрат, підвищення їх ефективності на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва знайшли своє відображення в наукових працях таких учених, як: В. Г. Андрійчук, І. М. Бойчик, О. М. Варченко, М. Г. Грещак, А. С. Даниленко, С. І. Дем'яненко, М. Я. Дем'яненко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, О. В. Олійник, Ю. С. Цал-Цалко, О. М. Шпичак, О. Г. Шпикуляк та інші.

Незважаючи на всю важливість здійснених досліджень, окремі аспекти формування виробничих витрат та резерви їх зниження у рослинництві потребують подальшого розгляду.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних тем кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного університету: «Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної

і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління (менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0117U003097).

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є оцінка економічної ефективності здійснення виробничих витрат галузі рослинництва та обґрунтування шляхів їх зниження у підприємствах. Для її досягнення в роботі були визначені та реалізовані такі наукові завдання:

- визначення сутності та проведення класифікації витрат;
- дослідження порядку формування собівартості продукції рослинництва;
- обґрунтування методичних підходів щодо оцінки витрат виробництва продукції рослинництва та ефективності їх здійснення;
- проаналізувати склад і структуру витрат галузі рослинництва;
- визначити досягнутий рівень ефективності здійснення виробничих витрат рослинництва у підприємства;
- розробка напрямів економії та інноваційних шляхів зниження витрат у підприємстві.

Об'єктом дослідження є процес формування витрат і собівартості продукції рослинництва.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади, пов'язані з сутністю, формуванням і аналізом витрат виробництва продукції рослинництва.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження були діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних процесів. У процесі дослідження використані такі методи та прийоми: абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення сутності категорії «витрат», «собівартість», проведення класифікації витрат, формулювання висновків), монографічний (поглиблене дослідження рівня ефективності здійснення виробничих витрат та чинників, що впливають на неї), економіко-математичного моделювання (оптимізація структури посівних площ сільськогосподарських культур), статистичних групувань (для дослідження

структури витрат у галузі рослинництва); вирівнювання динамічних рядів (дослідження тенденцій зміни економічних показників); порівняння та відносних величин (порівняння показників по Україні та досліджуваних підприємствах, визначення резервів зниження собівартості продукції рослинництва).

Інформаційна база. Джерелами інформації виступали: законодавчі та інструктивні матеріали з питань розвитку агропромислового виробництва, інформаційно-аналітичні збірники Держкомстату України, бухгалтерська документація приватного підприємства Полтавського району, дані первинного обліку, власні спостереження, а також довідково-інформаційні та спеціальні літературні джерела з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних і прикладних засад підвищення ефективності здійснення виробничих витрат у сільськогосподарських підприємствах. Наукову новизну складають наступні положення:

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до визначення сутності економічної категорії «собівартість»;
- особливості визначення собівартості продукції рослинництва у підприємстві;
- алгоритм оцінки ефективності управління витратами сільськогосподарського підприємства;
- рекомендації щодо оптимізації розміру та структури витрат підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані у кваліфікаційній роботі пропозиції щодо впровадження інноваційних технологій у виробництво продукції рослинництва, проведення оптимізації структури виробничих витрат, а також заходи щодо формування економічного механізму управління витратами забезпечують зниження виробничої собівартості продукції рослинництва та підвищення ефективності діяльності підприємств.

Апробація результатів досліджень. Основні результати досліджень та їх практичне застосування обговорювалися на VII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (м. Полтава, ПДАУ, 27 жовтня 2022 р.), студентській науковій конференції (м. Полтава, ПДАУ, 10 листопада 2022 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Наукове забезпечення міжнародних економічних відносин та соціально-економічного розвитку в аграрній і суміжних сферах в умовах глобалізації та військового стану в Україні» (м. Полтава, 29 листопада 2022 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано наукові тези: «Особливості регіональної диференціації за виробничими витратами галузі рослинництва», «Групування витрат та визначення собівартості продукції галузі рослинництва», «Формування виробничих витрат продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 73 сторінках друкованого тексту. Робота містить 32 таблиці, 8 рисунків, 9 додатків. Список використаних джерел налічує 66 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сутність та класифікація витрат

Економічне розуміння витрат базується на проблемі обмеженості ресурсів і можливості їхнього альтернативного використання. Застосування ресурсів у одному виробничому процесі унеможлиблює їхнє використання за іншим призначенням. Тому, вибір конкретних ресурсів для виробництва якогось товару означає неможливість виробництва альтернативного товару. Економічні витрати будь-якого ресурсу, що застосовується у виробничому процесі, дорівнюють його цінності у найкращому з усіх можливих варіантів використання.

У сучасній зарубіжній політичній економії, так само як і в класичній, починаючи з У. Петті й закінчуючи Д. Рікардо витрати виробництва розглядають як фізичні витрати, тобто як витрати засобів виробництва (предметів і засобів праці) та самої праці. Але якщо у К. Маркса «капіталістичні витрати виробництва» – це витрати постійного і змінного капіталу, пов'язані з категорією вартості, то, на думку інших учених-економістів, – це витрати капіталу (основного й оборотного) і праці, пов'язані з категорією ціни виробництва, що ототожнюється з вартістю або ж виключає її [46].

Водночас В. Б. Івашкевич вважає, що «в узагальненому вигляді витрати виробництва є функцією виробництва і можуть бути подані як: 1) сукупність спожитої кількості ресурсів; 2) вартісне вираження матеріальних і трудових витрат» [22, с. 5].

На витрати виробництва як грошове вираження витрачених на нього ресурсів впливає не тільки кількісний, а й вартісний чинник. Це дозволяє порівнювати різні види витрат, приводячи їх до єдиного вигляду, які

подаються за порівнянною формою [22, с. 7].

В умовах розвитку соціально орієнтованого ринкового господарства поступово зникає протиріччя праці й капіталу. Це добре видно на прикладі акціонерних товариств, де відносини робітника і підприємця все більше набувають характеру співробітництва. Таким чином, відбуваються зміни в соціально-економічній сутності витрат виробництва. Отже, у сучасний період розвитку економіки необхідно говорити про розвиток соціально орієнтованої теорії (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Систематизація теорій вартості

Назва теорії	Засновники теорії	Характеристика теорії
Теорія трьох факторів виробництва	Ж.Б. Сей і Ф. Бастіа	При виробництві товарів і формуванні вартості беруть рівноправну участь праця, капітал і земля: праця створює заробітну плату, капітал – прибуток (процент), земля – ренту
Неокласична теорія вартості	А. Маршалл	Ціна товару визначається попитом і пропозицією, при цьому в короткостроковому періоді попит формує ціну на основі граничної корисності, а пропозиція – на основі витрат виробництва
Теорія наукового менеджменту	Ф. У. Тейлор	Витрати виробництва розглянуто виходячи з потреб підвищення продуктивності праці (зростання ефективності) за умови обмеженості ресурсів та неможливості їх альтернативного використання
Соціально орієнтована теорія	Андросенко О. О.	Людина виступає в центрі будь-якої діяльності, при цьому відносини робітника і підприємця все більше набувають характеру співробітництва. Витрати на оплату праці слід розглядати не як витрати, а як капітал, а водночас людина є людським капіталом для підприємства

Джерело: складено автором за [12; 22; 46; 61]

В Україні порядок формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначений у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (далі П(С)БО) 16 «Витрати». У даному стандарті зазначено, що витрати це – зменшення економічних вигод унаслідок вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок внесків власників) [49, п. 5.6].

Окремі вчені-економісти вважають таке визначення недосконалим, оскільки виробничі витрати не стосуються власного капіталу, а в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій рахунки обліку витрат не кореспондують із рахунками капіталу [65, с. 14].

Макконел К. Р., Кемпбелл Р. та Брю С. Л. зазначають, що під витратами слід розуміти виплати, які підприємство повинно здійснити, або ті доходи, котрі воно повинно забезпечити постачальнику ресурсів для того, щоби відволікти ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах [31].

Ми частково не згодні з Н. М. Ткаченко, яка даючи визначення витратам, бере до уваги тільки їх матеріальну складову, ігноруючи витрати живої праці: «витрати – це спожиті в процесі виробництва засоби виробництва, які втілюють у собі минулу працю (сировина матеріали, паливо тощо), і засоби праці (будівлі, споруди, машини та устаткування) у формі амортизації, що переносять свою вартість на заново створений продукт» [58, с. 215].

Таким чином із вище наведеного бачимо, що більшість науковців витрати трактують як сукупність спожитих ресурсів а також як кошти, які потрібно сплатити за придбані активи.

З приводу цього М. І. Скрипник зазначає, що сплата коштів за ресурси не є витратами, це лише кошти які сплачує підприємство для забезпечення безперервності та ефективності ведення господарської діяльності, і вони не впливають безпосередньо на фінансовий результат. Їх вплив на прибуток можна прослідкувати при списанні оборотних активів на виробництво, а необоротних активів – у вигляді амортизації, яка частинами списується на готову продукцію, якщо ці необоротні активи задіяні в процесі виробництва, або на фінансовий результат для визначення прибутку чи збитку за звітний період [55, с. 164].

Окрім цього, ряд науковців ототожнюють витрати із собівартістю. Ф. Ф. Бутинець стверджує, що витрати виробництва – це грошовий вираз величини ресурсів, використаних в процесі виробництва, та розмір яких

можна безпосередньо віднести до конкретного виду продукції. Ці поточні витрати обліковуються та плануються як собівартість продукції [6, с. 13].

На нашу думку, дані категорії пов'язані лише тим, що витрати служать основою для розрахунку собівартості, а сама собівартість є формою цільового спрямування витрат. Різниця між витратами виробництва та собівартістю полягає ще й у тому, що собівартість виражається лише в грошовій формі, а витрати виробництва можуть бути як у грошовій, так і в натуральній формах. Окрім того, собівартість охоплює також окремі витрати, що є частиною доданого продукту.

Варто також зауважити, що визначення поняття «витрати» ускладнюється паралельним існуванням та вживанням в економічній літературі терміну «затрати». Ці поняття більшість вітчизняних науковців ототожнюють, що фактично призвело до того, що поняття «затрати» практично виведено з ужитку (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Ознаки розмежування категорій «витрат» і «затрати»

Витрати	Затрати
1. Вартісний показник. 2. Джерело: ресурси й активи. 3. Рівень: визначається технологією і організацією виробництва. 4. Вплив: продуктивність виробництва, конкурентоспроможність продукту. 5. Мінімізація: покращення техніко-технологічного оснащення й організації праці.	1. Натурально-речовий показник. 2. Джерело: вартість одиниці ресурсів й активів, вкладених у виробництво. 3. Рівень: визначається вартістю, ціною вхідних ресурсів. 4. Вплив: прибутковість бізнесу і цінова конкурентоспроможність товару. 5. Мінімізація: оптимізація затрат і постачання ресурсів за прийнятними цінами

Джерело: узагальнено автором за [59; 66]

У результаті аналізу різних поглядів вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів на сутність поняття «витрати» можна зробити висновок, що під витратами слід розуміти сукупність використаних у процесі основної та іншої звичайної діяльності ресурсів, виражених у вартісних вимірниках, обрахованих за прийнятими в галузі правилами і мотивованих цілями отримання прибутку, а також зменшення зобов'язань підприємства перед бюджетом, банками та іншими кредиторами.

Для детальнішого пізнання досліджуваних об'єктів, основними із яких в управлінському обліку є витрати, використовується метод класифікації. Класифікація витрат – це поділ їх на класи на основі певних загальних ознак об'єктів і закономірних зв'язків між ними. Причому, чим більше виділено ознак класифікації, тим вищий ступінь пізнання об'єктів.

Існує безліч класифікацій витрат за різними ознаками. Класифікація витрат є дуже важливою для розуміння того, як ними управляти. Враховуючи те, що поділ витрат спрямований на вирішення найрізноманітніших завдань управління, в літературі зустрічаються різноманітні групування видів витрат за ознаками їх класифікації.

Найпоширенішою є класифікація витрат залежно від цілей управління за трьома напрямками, що представлено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Напрями класифікації витрат

Напрями класифікації	Види витрат
1. Витрати для визначення собівартості продукції і отриманого прибутку, оцінки запасів	Вхідні, спожиті; витрати на продукцію, витрати періоду; основні, накладні; прямі, непрямі; одноелементні, комплексні та ін.
2. Витрати для прийняття управлінських рішень і планування	Постійні, змінні; продуктивні, непродуктивні; релевантні, нерелевантні (безповоротні); середні, граничні та ін.
3. Витрати для здійснення процесу контролювання і регулювання	Регульовані, нерегульовані; постійні, змінні; нормовані, ненормовані; ті, що плануються, ті, що не плануються та ін.

Джерело: узагальнено автором за [8; 18; 26]

Змінні витрати – це витрати, що змінюються залежно від зміни обсягу виробництва (на сировину, матеріали, комплектуючі вироби, заробітну плату робітників та ін.). Залежно від процентного співвідношення зміни величини витрат і зміни обсягу виробництва змінні витрати поділяють на пропорційні і непропорційні. Пропорційні витрати змінюються прямо пропорційно стосовно зміни обсягу виробництва. Це можуть бути витрати на сировину, основні матеріали та інші, тобто прямі витрати. Непропорційні витрати поділяються на прогресивні і дегресивні. Прогресивні витрати зростають

більшими темпами, ніж обсяг виробництва (доплати за роботу у святкові дні, оплата простоїв, додаткові торгові і рекламні витрати та ін.) Дегресивні витрати зростають меншими темпами, ніж обсяг виробництва (витрати на допоміжні матеріали, заробітна плата допоміжних робітників та ін.). Постійні витрати – це витрати, що залишаються незмінними із зміною обсягу виробництва (витрати на оплату праці управлінського персоналу, оренду приміщень та ін.). Змішані витрати – це витрати, що містять елементи як змінних, так і постійних витрат (оплата за телефон та ін.).

Поточні витрати – це постійно здійснювані витрати (періодичність яких менша за місяць). Одноразові витрати – це витрати, які здійснюються з періодичністю понад раз на місяць і можуть скеровуватися на забезпечення процесу виробництва протягом тривалого часу. Довгострокові витрати – це витрати, пов'язані з виконанням довгострокового договору (контракту), тобто контракту, який не планується завершити раніше, ніж через дев'ять місяців з моменту здійснення перших витрат або отримання авансу (передоплати) [16, с. 45].

Основні витрати – це сукупність прямих витрат на виробництво продукції. До прямих належать ті витрати, які можна безпосередньо пов'язати з об'єктом калькулювання (наприклад, вартість сировини, матеріалів, покупних виробів тощо для виробництва продукції), вони можуть бути прямо введені до собівартості певних видів продукції. Непрямими витратами вважаються ті, які зумовлені виробничою діяльністю, але не можуть бути безпосередньо пов'язані з об'єктом калькулювання (заробітна плата майстрів з ремонту обладнання, загальновиробничі, адміністративні витрати, витрати на допоміжні матеріали та ін.). Такі витрати пов'язані з виробництвом декількох видів продукції та вводяться до собівартості непрямым шляхом, за допомогою спеціальних методів розподілу. Накладні витрати розподіляються на виробничі і невиробничі. До виробничих належать витрати, які пов'язані з виробництвом продукції. Тоді до виробничих накладних витрат належатимуть витрати на допоміжні

матеріали, ремонт виробничого обладнання, заробітну плату обслуговуючого персоналу та ін. Невиробничі витрати – це всі інші витрати, які несе підприємство та які не пов'язані з виробництвом продукції. Отже, невинробничі накладні витрати містять адміністративні витрати, витрати на збут тощо.

Одноелементні витрати складаються з одного елемента витрат і не підлягають розкладанню. До них належать витрати на заробітну плату, амортизацію основних засобів тощо. До комплексних належать витрати, які містять декілька економічних елементів, наприклад, адміністративні витрати, загальновиробничі витрати, витрати на збут та інші [32].

Витрати на продукт містять витрати, пов'язані з виробництвом продукції, тоді як витрати періоду – це витрати, що не входять до виробничої собівартості і розглядаються як витрати того періоду, в якому вони були здійснені (витрати на управління, збут тощо). Класифікація витрат за відношенням до звітного періоду необхідна для визначення собівартості продукції, виробленої у звітному періоді, хоча до собівартості продукції звітного періоду входять не тільки ті витрати, що мали місце в даному періоді, але й ті, що не здійснені у цьому періоді, але до нього віднесені.

Розподіл витрат на плановані і неплановані дає змогу визначити плановий розмір витрат та планову собівартість продукції, а також виділити в фактичних витратах незаплановані виробничі витрати. Розподіл витрат на нормовані і ненормовані зумовлений нормативним методом обліку витрат виробництва та покликаний забезпечити контроль за цими витратами шляхом виявлення відхилень від норм (безпосередньо в технологічному процесі) з метою раціонального використання ресурсів.

Продуктивні витрати – це витрати, які передбачені технологією та організацією виробництва. Непродуктивні – не обов'язкові, що виникають в результаті певних недоліків організації виробництва, порушення технології тощо.

Контрольовані витрати – це такі витрати, на які менеджер може

безпосередньо впливати та контролювати їх (використання сировини, матеріалів тощо). Неконтрольовані – це такі витрати, на які менеджер не може безпосередньо впливати та контролювати їх (комунальні платежі, амортизаційні відрахування та ін.). Таке групування витрат є важливим для контролю діяльності окремих підрозділів.

Релевантні витрати – це витрати, величина яких може бути змінена в результаті прийняття відповідного рішення. Нерелевантні витрати – це витрати, величина яких не залежить від прийняття певного рішення.

Технологічні витрати обумовлені (передбачені) технологією виробництва та безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції (витрати сировини, матеріалів тощо). Організаційні витрати – це витрати на управління виробництвом (витрати на організацію виробництва, праці, контроль за дотриманням показників виробництва).

Вхідні витрати – це засоби, які були придбані, є в наявності і очікується, що вони повинні принести дохід в майбутньому (запаси матеріалів, напівфабрикатів, основні засоби тощо). Якщо ці засоби були витрачені для одержання доходу і втратили властивість приносити дохід в майбутньому, то вони перетворюються у спожиті і враховуються на рахунку прибутків і збитків [37, с. 112].

Особливе місце в управлінні витратами займає класифікація витрат за економічними елементами та за статтями калькуляції. Групування витрат за статтями калькуляції дає змогу встановлювати економію чи перевитрачання ресурсів за місцями їх виникнення з визначенням напрямів їх зниження, визначати вплив кожної статті витрат на собівартість продукції, а отже, дає можливість менеджерам контролювати виконання планів щодо собівартості продукції не тільки загалом по підприємству, але і за окремими його підрозділами, конкретними виробами та за певним видом витрат.

Важливе значення в управлінні витратами займає класифікація витрат за центрами відповідальності, яка використовується для поточного контролю за витратами виробництва і реалізації продукції. Витрати за центрами

відповідальності класифікують на витрати виробництва, витрати цеху, технологічного переділу тощо.

Своєю чергою, Л. О. Меренкова групує витрати залежно від таких цілей надання інформації [33]:

1) для визначення собівартості та фінансового результату (основні, накладні; прямі, непрямі; вхідні, вихідні; витрати на продукцію, витрати періоду);

2) для стратегічного і поточного планування діяльності підприємства (обов'язкові, дискреційні; напівпостійні, напівзмінні; загальні, питомі; релевантні, нерелевантні; реальні, альтернативні, маржинальні, інкрементні, витрати, що не повертаються);

3) для планування поточних витрат (постійні, змінні, змішані; по елементах, по статтях калькуляції; одноелементні, комплексні);

4) для контролю поточних витрат (контрольовані, неконтрольовані; регульовані, нерегульовані).

Виділяють також види витрат за певними ознаками для цілей їх планування [57, с. 167 – 168]:

- за місцем виникнення витрат на підприємстві – витрати по цехах, дільницях, центрах відповідальності, структурних підрозділах та загалом по підприємству;

- за об'єктами господарської діяльності – продукція, роботи, послуги;

- за характером виробництва – основне виробництво та допоміжне виробництво;

- за ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат – постійні, змінні;

- за економічним змістом – за елементами витрат;

- за цільовим призначенням – за статтями калькуляції витрат;

- за можливістю регулювання – регульовані, нерегульовані;

- за видами діяльності – витрати виробничої, невиробничої, промислової, непромислової діяльності;

- за єдністю складу – одноелементні і комплексні;

- за терміном обчислення – капітальні, поточні;
- відносно чинних норм – нормовані, ненормовані.

Враховуючи вище наведені класифікації та номенклатуру статей витрат, пропонуємо класифікацію витрат відносно до обсягу виробництва продукції рослинництва:

1) змінні витрати, витрати які залежать від обсягу виробництва: оплата праці за продукцію (оплата праці комбайнера за намот зерна та його транспортування);

2) умовно-змінні витрати, витрати які змінюються в дигресивному порядку в певному релевантному діапазоні: оплата праці тракториста за виконаний обсяг робіт; насіння та посадковий матеріал; добрива; засоби захисту рослин; паливо та мастильні матеріали; електропостачання; роботи та послуги; витрати на утримання основних засобів;

3) постійні витрати, витрати які не залежать від обсягу виробництва: оплата адміністративно-управлінського персоналу галузі; загально виробничі витрати; амортизація приміщень та техніки; інші витрати на утримання основних засобів; непродуктивні витрати; втрати від браку.

Узагальнюючи всі вищенаведені пропозиції, рекомендуємо до використання номенклатуру статей та елементів витрат відповідно циклу виробництва продукції рослинництва (табл. 1.4).

Саме класифікація витрат відносно обсягу виробництва дозволяє кожному сільськогосподарському підприємству вирішувати, включати постійні матеріальні витрати до виробничої собівартості або ні; розраховувати повну виробничу собівартість продукції (робіт, послуг) шляхом віднесення постійних витрат періоду реалізованої продукції на фінансові результати діяльності підприємства в цілому.

При прийнятті ефективних та обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення ефективності господарської діяльності варто спиратися на економічний аналіз витрат та собівартості продукції, оскільки від її рівня залежать рентабельність окремих видів продукції, та фінансові результати діяльності підприємства в цілому.

**Номенклатура статей та елементів витрат для
організації їх обліку в рослинництві**

№ з/п	Найменування статей витрат	Цикли виробництва			
		Осінньо-зимові роботи	Весняні роботи	Весняно-літні роботи	Вирощування культур, збір врожаю тощо
Змінні та умовно-змінні прямі трудові і матеріальні витрати					
1	Оплата праці основних працівників	+	+	+	+
2	Оплата праці найманих працівників	+	-	+	+ збір врожаю
3	Насіння та посадковий матеріал	+	-	+	-
4	Добрива:				
	а) органічні	+	-	-	-+ вирощ. культур
	б) мінеральні	-	-	+	
5	Засоби захисту рослин	-	-	+	+ вирощ. культур
6	Паливо	+	-	+	+
Змінні та умовно-змінні непрямі трудові і матеріальні витрати					
7	Роботи та послуги:				
	- вагові автомашини	+	-	+	+
8	- автомашини спеціального призначення	+	+	+	+
9	- робота тракторів	+	+	+	+
10	- робота комбайнів та інших	-	-	+	+
11	самохідних машин				
12	- електропостачання	+	-	+	-
13	- водопостачання	-	-	+	+
14	- роботи та послуги сторонніх	+	+	+	+
15	Витрати на утримання основних засобів:				
	- оплата праці	+	+	+	+
16	- паливно-мастильні матеріали	+	+	+	+
Постійні непрямі і прямі матеріальні витрати					
17	- витрати на ремонт основних засобів	+	+	+	+
18	- амортизація приміщень та техніки	+	+	+	+
19	Інші витрати (включаючи плату за оренду)	+	+	+	+
20	Непродуктивні витрати	+	+	+	+
21	Втрати від браку	-	-	-	+ збір врожаю
22	Загальновиробничі витрати	+	+	+	+
Постійні непрямі витрати (витрати періоду)					
23	Адміністративні витрати	+	+	+	+
24	Витрати на збут	-	-	-	+ при реалізації продукції
25	Фінансові витрати (відсотки за користування кредитами)	+	+	+	+

Джерело: побудовано автором за [1; 5; 27; 36]

Саме тому потрібно проводити аналіз собівартості продукції, це призведе до ефективного управління витратами підприємства в цілому та собівартістю продукції зокрема.

Дослідження регіонального виміру окремих областей України свідчить, що найбільшу частку у структурі виробничих витрат галузі рослинництва займають: Київська – 7,2 %, Полтавська – 7,0 %, Чернігівська – 6,9 %, Вінницька – 6,6 %, Черкаська – 6,0 %, Хмельницька – 5,7 %.

Рис. 1.1. Регіональний вимір окремих областей України за питомою вагою у структурі формування виробничих витрат рослинництва, 2020 р.

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Для визначення витрат на одиницю товару використовують класифікацію за статтями витрат (калькуляційними статтями). На відміну від попередньої класифікації, калькуляція дає змогу врахувати витрати, безпосередньо пов'язані з виготовленням конкретного виробу. У ці витрати входять, як матеріальні витрати, так і витрати на налагодження, обслуговування і управління виробництва цього виду виробу. Калькуляцію складають за аналогічними статтями витрат, що і собівартість товарної

продукції по підприємству загалом, але в разі потреби, в окремих галузях виникає потреба виділення окремих статей витрат.

1.2. Методичні підходи до оцінки витрат виробництва продукції рослинництва та ефективність їх здійснення

Сукупність економічно однорідних видів витрат називають елементами витрат. Відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» виділяють такі елементи операційних витрат [49]: матеріальні витрати; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати.

До матеріальних витрат відносять продукцію промислового і сільськогосподарського походження, що використовується аграрними підприємствами в процесі агропромислового виробництва при створенні доданої вартості. Це, насамперед, витрати на насіння, корми, паливно-мастильні матеріали, добрива, отрутохімікати, підстилку, запасні частини, придбання інструменту, пристроїв й інших засобів і предметів праці, на забезпечення працівників спеціальним одягом, взуттям, захисними засобами.

До матеріальних витрат також відносять будівельні матеріали, тару і тарні матеріали, напівфабрикати та комплектуючі вироби, допоміжні та інші матеріали.

У процесі виробництва аграрні підприємства витрачають також кошти на оплату праці. Найбільша частка припадає на основну і додаткову заробітну плату (включаючи її індексацію) працівників, розраховану за відрядними розцінками, тарифними ставками та посадовими окладами згідно з прийнятими на підприємстві системами оплати праці.

Значну частку в структурі витрат підприємств займають відрахування на соціальні заходи. Вони здійснюються переважно за встановленими законодавством нормами. До таких витрат включають відрахування на пенсійне забезпечення і на соціальне страхування, страхові внески на випадок безробіття, відрахування на індивідуальне страхування персоналу

підприємства та на інші соціальні заходи.

Елемент «Амортизація» формується за рахунок амортизаційних відрахувань основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних активів.

За своїм економічним змістом «Інші операційні витрати» не можуть бути віднесені до жодного з розглянутих елементів витрат, а тому через свою різноманітність об'єднуються в самостійну групу витрат. Це витрати на послуги зв'язку, на відрядження, плата за розрахунково-касове обслуговування тощо.

З метою обґрунтованого визначення і всебічного аналізу собівартості по кожному виду продукції всі операційні витрати групують за статтями. Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) підприємство встановлює самостійно. Аграрним підприємствам рекомендовано групувати операційні витрати за такими статтями (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Групування витрат у рослинництві за статтями

Статті витрат	У рослинництві
Витрати на оплату праці із соціальними нарахуваннями	+
Насіння і посадковий матеріал	+
Добрива	+
Засоби захисту рослин і тварин	+
Корми	-
Сировина і матеріали (без зворотних відходів)	-
Роботи та послуги	+
Витрати на ремонт необоротних активів	+
Інші витрати на утримання основних засобів	+
Загальновиробничі витрати	+
Інші витрати	+
Непродуктивні витрати	-

Джерело: узагальнено автором

Класифікація витрат за економічними елементами дає змогу знати структуру собівартості і здійснювати цілеспрямовану політику покращення

економіки підприємства. Але ця класифікація унеможлиблює визначення важливого економічного показника – собівартості однієї одиниці продукції.

Таблиця 1.6

**Структура витрат підприємств на виробництво продукції (робіт, послуг)
рослинництва в Україні, 2017, 2020 рр.**

Види витрат	2017 р.		2020 р.		2020 р. до 2017 р.	
	сума, млн. грн	у % до підсумку	сума, млн. грн	у % до підсумку	суми, %	абсолютне відхилення структури, (+, -)
Витрати – усього	269076,8	100,0	278990,6	100,0	103,7	х
Прямі матеріальні витрати – усього	141904,2	52,7	136622,4	49,0	96,3	-3,7
у т. ч. насіння та посадковий матеріал	26371,5	9,8	27423,5	9,8	104,0	0,0
інша продукція сільського господарства	2789,7	1,0	2716,6	1,0	97,4	0,0
мінеральні добрива	43039,4	16,0	45878,4	16,4	106,6	0,4
пальне і мастильні матеріали	24500,8	9,1	22230,4	8,0	90,7	-1,1
електроенергія	1409,1	0,5	1793,0	0,6	127,2	0,1
паливо й енергія	1963,5	0,7	1081,9	0,4	55,1	-0,3
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	14278,6	5,3	14717,0	5,3	103,1	0,0
Прямі витрати на оплату праці	13246,7	4,9	18147,2	6,5	137,0	1,6
Інші прямі витрати – усього	66364,9	24,7	77742,7	27,8	117,1	3,1
у т. ч. відрахування на соціальні заходи	2848,0	1,1	4000,9	1,4	140,5	0,3
орендна плата за:						0,0
земельні частки (паї)	32670,4	12,1	38510,0	13,8	117,9	1,7
майнові паї	413,2	0,2	619,9	0,2	150,0	0,0
амортизація	14046,7	5,2	24604,2	8,8	175,2	3,6
Загальновиробничі витрати – усього	47561,0	17,7	46478,3	16,7	97,7	-1,0
з них: оплата послуг сторонніх організацій	23142,6	8,6	24024,2	8,6	103,8	0,0

Джерело: побудовано автором за даними [10; 11]

У 2020 р. порівняно з 2017 р. виробничі витрати галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств збільшилися лише на 3,7 %, при цьому

структурі елементи витрат не мали чітко вираженої тенденції змін. Зокрема, сума матеріальних витрат за досліджуваний період зменшилася на 3,7 %, загальновиробничі витрати – на 2,3 %, тоді як прямі витрати на оплату праці збільшилися на 37,0 %, інші прямі витрати – на 17,1 %.

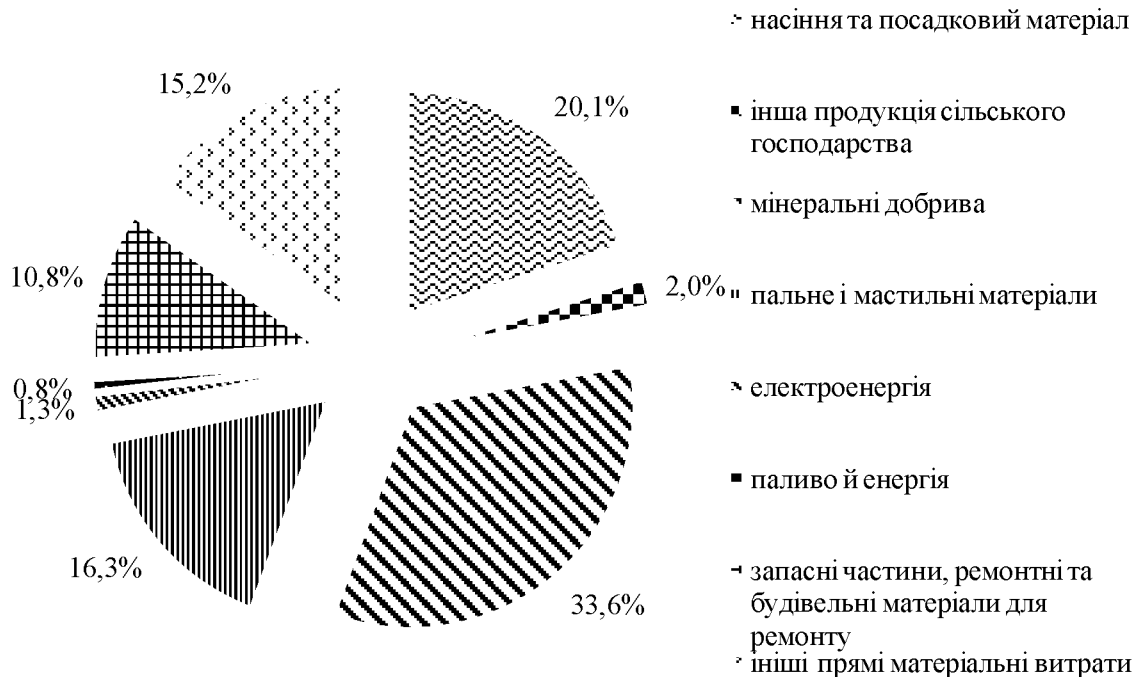

Рис. 1.2. Структура прямих матеріальних витрат галузі рослинництва у підприємствах України, 2020 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Серед матеріальних витрат найбільшу питому вагу займають мінеральні добрива – 33,6 %, насіння та посадковий матеріал – 20,1 %, паливне і мастильні матеріали – 16,3 % та запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали – 10,8 %.

Собівартість продукції, товарів, робіт, послуг є одним із найважливіших показників господарської діяльності підприємств, оскільки показує, у що саме обходиться господарству виробництво відповідного виду продукції і наскільки економічно вигідним воно є в конкретних природно-економічних умовах господарювання.

Показник собівартості в умовах ринкового середовища є своєрідним інструментом ефективної діяльності та управління нею, який слід розглядати щонайменше у трьох площинах [32]: показник рівня витрат всіх видів ресурсів підприємства; параметр цінової політики та маркетингової стратегії; критерій визначення прибутковості підприємства.

Метою обліку витрат та визначення собівартості продукції є документоване, своєчасне, повне і достовірне відображення фактичних витрат на виробництво продукції для забезпечення контролю за використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Калькулювання собівартості одиниці продукції здійснюється для визначення ефективності запланованих і фактично здійснених агротехнічних, технологічних, організаційних і економічних заходів, спрямованих на розвиток і вдосконалення виробництва та для обґрунтування цінової політики підприємства [48].

Розрахунок собівартості продукції здійснюється в такій послідовності [38, с. 382; 48]:

- 1) розподіляються між окремими об'єктами планування та обліку витрати з утримання необоротних активів;
- 2) визначається собівартість робіт та послуг допоміжних виробництв;
- 3) розподіляються загальні витрати: на зрошення та осушення земель, включаючи витрати на утримання меліоративних споруд, на вапнування та гіпсування ґрунтів та на утримання полезахисних смуг;
- 4) списується частина витрат бджільництва на сільськогосподарські культури, що запилюються;
- 5) списуються з витрат основного виробництва суми надзвичайних витрат;
- 6) розподіляються бригадні, фермські, цехові та загальновиробничі витрати;
- 7) визначається загальна сума виробничих витрат за об'єктами обліку;
- 8) визначається собівартість продукції рослинництва;

- 9) визначається собівартість продукції підсобних промислових виробництв з переробки рослинницької продукції;
- 10) розподіляються витрати з утримання кормоцехів;
- 11) визначається собівартість продукції тваринництва;
- 12) визначається собівартість продукції інших промислових виробництв;
- 13) визначається собівартість товарної продукції рослинництва, тваринництва та підсобних промислових виробництв.

Визначення собівартості починають саме з продукції рослинництва, оскільки вона значною мірою споживається тваринництвом. Об'єктами розрахунку собівартості в рослинництві є різні види продукції, які одержують від кожної сільськогосподарської культури. Крім того, визначають собівартість незавершеного виробництва, що складається із собівартості сільськогосподарських робіт і вартості спожитих ресурсів для виробництва продукції рослинництва, які виконані (понесені) в поточному році під урожай майбутнього року [2, с. 147].

Виходячи з цього, об'єктами калькуляції у рослинництві є: зернові та зернобобові культури (пшениця, жито, овес, кукурудза, просо, рис, гречка, горох, квасоля, соя та ін.); технічні культури (соняшник, льон-довгунець, буряки, тютюн, цикорій, лікарські культури, ефіроолійні культури); картопля та овочеві культури (картопля, цибуля, часник, помідори, баклажани тощо); кормові культури (буряки на корм, кукурудза на силос, інші силосні культури та сіяні трави); багаторічні насадження (насіннячкові та кісткові культури, ягідники, виноградники, плантації хмелю, шишки хмелю); квітникарство (квітникарство відкритого та захищеного ґрунту, насіння квіткових культур, розсадники квіткових та декоративних культур); витрати під урожай майбутнього року, тобто незавершене виробництво (посів озимих зернових на зерно та корм, посів овочевих культур, підняття зябу, внесення мінеральних та органічних добрив, підготовка теплиць, витрати на утримання меліоративних споруд та ін.) [48].

Витрати на вирощування і збирання зернових культур (включаючи витрати з доробки зерна на току в межах календарного року) становлять собівартість зерна, зерновідходів та соломи. При розрахунках собівартості в першу чергу із загальної суми витрат виключають собівартість соломи (полови), стебел кукурудзи.

Собівартість соломи, гички, стебел кукурудзи та соняшнику, капустяного листя та іншої побічної продукції рослинництва визначають, виходячи із розрахунково-нормативних витрат на їх збирання, транспортування, скиртування й інші роботи відповідно до прийнятої у господарстві технології. Решту витрат розподіляють між зерном і зерновідходами, при цьому зерно приймається за одиницю, а зерновідходи прирівнюються до нього за коефіцієнтом, який розраховують за вмістом у них повноцінного зерна. У разі вирощування товарного насіння зернових культур загальну суму витрат, включаючи додаткові витрати, що безпосередньо пов'язані з одержанням насіннєвого зерна відповідних репродукцій (без вартості рядового зерна та зерновідходів), розподіляють між цими класами насіння (супереліта, еліта, першої та другої репродукції) пропорційно до його вартості за реалізаційними цінами. Собівартість 1 ц насіння визначають діленням суми витрат, віднесених на насіння відповідного класу, на його масу після доробки.

Майже всі технічні культури виділяють у самостійні об'єкти планування та обліку витрат. Щодо них собівартість 1 ц продукції обчислюють так само, як і для зернових. Із загальних витрат виключають вартість побічної продукції (гичка, солома, стебла тощо), оціненої за нормативно-розрахунковими витратами на її заготівлю, а решту суми становить собівартість основної продукції. Якщо від вирощування технічної культури чи групи культур одержують декілька видів продукції (соломка і насіння льону-довгунця), витрати між ними розподіляють пропорційно вартості продукції за реалізаційними цінами [38, с. 382 – 385].

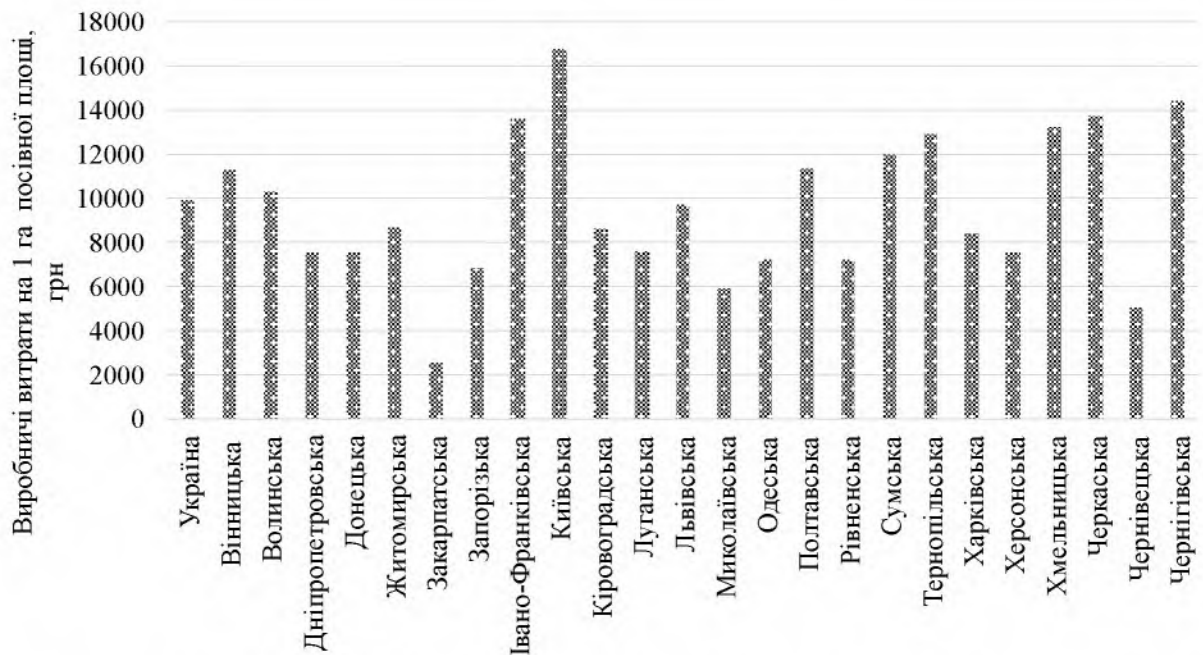

Рис. 1.3. Регіональна диференціація виробничих витрат галузі рослинництва у розрахунку на 1 га посівної площі культур сільськогосподарських в підприємствах України, 2020 р., грн.

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Середні виробничі витрати на 1 га посівної площі культур сільськогосподарських у підприємствах України становлять 9912 грн. Досить високий рівень виробничих витрат характерний для Київської (16799 грн./га), Чернігівської (14402 грн./га), Черкаською (13695 грн./га), Івано-Франківської (13619 грн./га) та Хмельницької (13244 грн./га) областей, що в середньому на 35-45 % перевищує рівень витрат по підприємствах України. Нижчі рівні витрат характерні для Запорізької (6813 грн./га), Миколаївської (5890 грн./га), Чернівецької (5017 грн./га), Закарпатської (2528 грн./га) областей. Отже, диференціація областей за рівнем витрат рослинництва на 1 га посівної площі є досить високою, що свідчить про різну структуру виробництва продукції рослинництва у регіонах.

Собівартість реалізованої продукції складається з виробничої собівартості продукції, яка була реалізована протягом звітного періоду, розподілених загальновиробничих та наднормативних виробничих витрат. У свою чергу, до виробничої собівартості включаються: прямі матеріальні

витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, загальновиробничі витрати. Адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні та фінансові витрати, втрати від участі в капіталі та від надзвичайних подій, не включаються до собівартості виробленої і реалізованої продукції і покриваються за рахунок інших джерел. Але згідно з Інструкцією щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» повна собівартість реалізованої продукції складається з виробничої собівартості, адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних та фінансових витрат, які цілком обґрунтовано можна віднести на виробництво і реалізацію виробленої сільськогосподарської продукції [23]. У зв'язку з цим автор пропонує такий порядок включення витрат до видів собівартості залежно від складу витрат (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

**Структура собівартості продукції рослинництва у
сільськогосподарському підприємстві**

Вид собівартості			Статті витрат
Повна собівартість реалізованої продукції	Собівартість готової продукції	Виробнича собівартість	Вартість насіння та посадкового матеріалу
			Вартість мінеральних добрив
			Вартість пального і мастильних матеріалів
			Вартість решти прямих матеріальних витрат
			Прямі витрати на оплату праці
			Відрахування на соціальні заходи
			Амортизація необоротних активів
			Оплата послуг сторонніх організацій
			Решта інших прямих та загальновиробничих витрат
		Адміністративні витрати	
		Інші операційні витрати	
		Фінансові витрати	
		Витрати на збут	

Джерело: узагальнено автором

Для подальшого функціонування і розвитку будь-якого господарюючого суб'єкта всі витрати мають бути відшкодовані повною

мірою. На практиці ж усі витрати відшкодовують, перш за все, за рахунок виручки (доходу) від реалізації продукції, у свою чергу саме собівартість продукції є основою для формування цін на продукцію. Тому включення адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних та фінансових витрат до собівартості продукції хоча і суперечить нормам національних стандартів бухгалтерського обліку, але є цілком виправданим з позиції власника підприємства. Водночас слід чітко розмежовувати собівартість, обчислену у цілях фінансового обліку і для потреб управління.

Таблиця 1.8

**Структура виробничих витрат рослинництва за видами продукції
у підприємствах України, 2017, 2020 рр.**

Види витрат	2017 р.		2020 р.		2020 р. до 2017 р.	
	сума, млн. грн	у % до підсумку	сума, млн. грн	у % до підсумку	суми, %	відхилення структури, (+, -)
Продукція рослинництва	218664257,8	100,0	258101163,7	100,0	118,0	x
Культури зернові та зернобобові – усього	114541477,6	52,4	144500544,2	56,0	126,2	3,6
у тому числі						0,0
пшениця	47739619,9	21,8	56494425,6	21,9	118,3	0,1
кукурудза на зерно	49049260,3	22,4	70663391,2	27,4	144,1	4,9
ячмінь	9837191,1	4,5	11 509 609,4	4,5	117,0	0,0
інші зернові	1941168,1	1,0	2351549,1	0,9	121,1	-0,1
культури зернобобові сушені	4117435,9	1,9	2521078,4	1,0	61,2	-0,9
Боби сої	20335730,3	9,3	14174746,8	5,5	69,7	-3,8
Насіння льону-довгунцю	37806,6	0,0	1367,0	0,0	3,6	0,0
Насіння ріпаку й кользи	11473056	5,2	17487400,1	6,8	152,4	1,5
Насіння соняшнику	50296103,8	23,0	61244850,4	23,7	121,8	0,7
Буряк цукровий фабричний	9329237,6	4,3	7360129,4	2,9	78,9	-1,4
Картопля	802949,1	0,4	991976,5	0,4	123,5	0,0
Культури овочеві відкритого ґрунту	1473695,7	0,7	2108464,9	0,8	143,1	0,1
Культури овочеві закритого ґрунту	1130425,7	0,5	1597379,9	0,6	141,3	0,1
Виноград	838707,5	0,4	450343,7	0,2	53,7	-0,2
Культури плодові	1122047,6	0,5	1101296,7	0,4	98,2	-0,1
Культури ягідні	161779,4	0,1	182063,1	0,1	112,5	0,0

Джерело: побудовано автором за даними [10; 11]

У структурі виробничої собівартості виробленої продукції рослинництва в підприємствах основна частка припадає на культури зернові

та зернобобові (56,0 %), серед яких переважає пшениця (21,9 %), кукурудза на зерно (27,4 %), ячмінь (4,5 %), серед технічних культур: насіння соняшнику – 23,7 %, насіння ріпаку й кользи – 6,8 %, боби сої – 5,5 %, буряк цукровий фабричний – 2,9 %, тоді як частка інших видів продукції незначна.

Отже, виробнича собівартість сільськогосподарської продукції (C_v) визначається за формулою [25, с. 395]:

$$C_v = \frac{BV}{OB}, \quad (1.1)$$

де BV – витрати на виробництво певного виду продукції, грн.;

OB – обсяг виробництва продукції, ц.

А повна собівартість (C_p) за реалізованою продукцією [25, с. 393]:

$$C_p = \frac{PC}{OP}, \quad (1.2)$$

де PC – повна собівартість реалізованої продукції, грн.;

OP – обсяг реалізації продукції, ц.

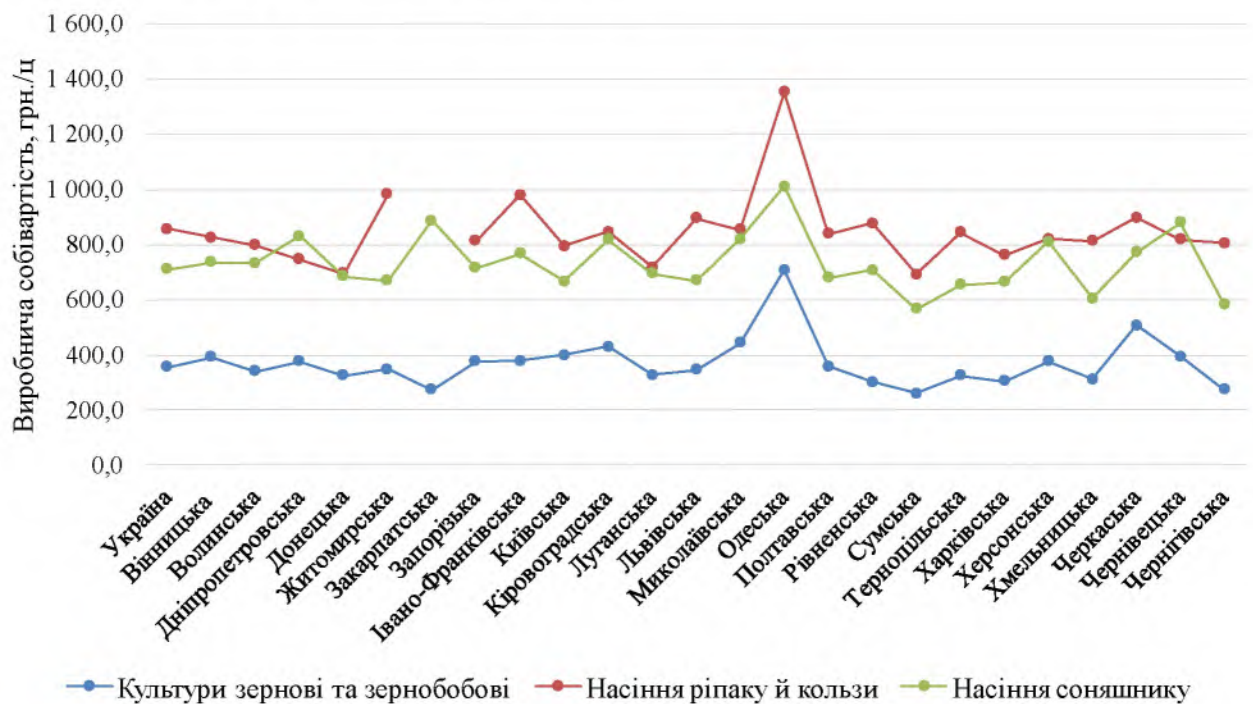

Рис. 1.4. Регіональна диференціація за рівнем виробничої собівартості продукції рослинництва в Україні, 2020 р., грн./ц

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Середній рівень виробничої собівартості в підприємствах України у 2020 р. становить по зернових та зернобобових – 355,6 грн./ц, насіння ріпаку та кользи – 856,2 грн./ц, насіння соняшнику – 710 грн./ц.

Досить високий рівень виробничої собівартості основних культур спостерігається у Миколаївській та Одеській областях. В розрізі видів продукції регіональна диференціація змінюється. Зокрема, високий рівень собівартості зернових та зернобобових культур у Вінницькій (392,2 грн.), Черкаська (506,8 грн.), Чернівецька (392,6 грн.), Київська (398,2 грн.), Кіровоградська (428,6 грн.), Миколаївська (441,8 грн.), Одеська (706,6 грн.) областях, а найнижчий у Чернігівській (273,7 грн.), Харківська (303,2 грн.), Сумська (259,5 грн.), Рівненська (300,6 грн.), Закарпатській (272,0 грн.) областях. Таким чином, різка диференціація регіонів за рівнем виробничої собівартості продукції рослинництва обумовлює широкі коливання рівня прибутковості реалізації культур.

У сучасних умовах господарювання формуються різні види витрат виробництва, кожен з яких дає певну інформацію про ефективність сільськогосподарського виробництва. Різноманітність методичних підходів до визначення складу витрат та їх класифікації залежно від конкретних завдань у контексті управління витратами ускладнює дослідження ефективності виробництва продукції в сільському господарстві. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність розробки системи обґрунтованих показників, на підставі яких можна оцінити вплив процесу управління витратами на ефективність сільськогосподарського виробництва.

Оцінювати ефективність здійснення витрат на сільськогосподарському підприємстві допомагає показник матеріалоємності, який показує відношення суми матеріальних витрат до вартості валової продукції. Через те, що узагальнені показники матеріалоємності не відображають у повному обсязі процеси формування матеріальних витрат, для повноти та системності аналізу вважаємо доцільним застосовувати показники як у грошових, так і в натуральних вимірниках. До того ж матеріальні витрати в сільському

господарстві займають найбільшу вагу, тому вважаємо доцільним розділяючи узагальнений показник на проміжні (окремі елементи матеріальних витрат стосовно вартості валової продукції):

$$MM_i = \frac{MB_i}{BP_i}, \quad (1.3)$$

де MM_i – матеріаломісткість i -го виду продукції рослинництва, грн.;

MB_i – матеріальні витрати за i -м видом продукції рослинництва, грн.;

BP_i – обсяг виробництва i -го виду продукції у грошовому виразі, грн.

Таким чином, з огляду на впровадження додаткових критеріїв оцінки ресурсомісткості, пропонуємо в сільськогосподарських підприємствах застосування проміжних показників ефективності витрат, таких як зарплатомісткість, насіннемісткість, амортизаційна місткість, орендомісткість тощо, за умови, якщо питома вага зазначених елементів у загальній структурі витрат складає більше 10 %.

$$ZPM_i = \frac{ZP_i}{BP_i}, \quad (1.4)$$

де ZPM_i – зарплатомісткість i -го виду продукції рослинництва, грн.;

ZP_i – прямі витрати на оплату праці за i -м видом продукції рослинництва, грн.;

BP_i – обсяг виробництва i -го виду продукції у грошовому виразі, грн.

Підвищення матеріаломісткості продукції сільського господарства зумовлене істотною зміною умов виробництва – заміною живої праці автоматизованою, при цьому підвищення вартості автоматизації (основних фондів) є головним чинником збільшення узагальненої матеріалоємності. Часто при аналізі підвищення вказаного показника простежують тільки негативні моменти, ігноруючи при цьому скорочення живої праці, при цьому частина капітальних інвестицій спрямована саме на скорочення живої праці. В. Я. Плаксієнко [44, с. 148] провів дослідження залежності норми прибутку від показників фондозабезпеченості та фондоозброєності й дійшов висновку, що при однобокому підході до аналізу ефективності формування витрат виходить, що чим краще підприємство забезпечене основними засобами, тим

нижча норма прибутку. Тому вважаємо за потрібне виділити показник амортизованості, що повною мірою відобразиться на обґрунтованості аналізу матеріаломісткості продукції сільського господарства.

При визначенні ефективності сільськогосподарського виробництва треба брати до уваги багатогалузевість сільськогосподарського виробництва, наявність взаємозв'язків і кооперації підрозділів різної спеціалізації. Система показників для оцінки рівня ефективності повинна враховувати ступінь впливу окремих факторів і вкладень ресурсів на досягнення певної мети як на рівні суспільства в цілому, так і виробника сільськогосподарської продукції окремо.

Одним з головних показників здійснення витрат на виробництво реалізації продукції є рівень рентабельності виробництва:

$$P_i = \frac{\text{Пр}_i}{\text{ПВ}_i} \cdot 100\%, \quad (1.5)$$

де P_i – рівень рентабельності виробництва i -го виду продукції рослинництва, %;

Пр_i – прибуток від реалізації i -го виду продукції рослинництва, грн.;

ПВ_i – повна собівартість реалізації i -го виду продукції рослинництва, грн.

Суттєвою специфікою при формуванні витрат у сільському господарстві є його самовідтворювання. Значна частина виробленої продукції не реалізується, а залишається в господарстві з метою відтворення молодняка худоби, насіння, добрив, кормів тощо. Тому зазначена частина виробленої продукції не входить до складу товарної продукції і не набуває грошової форми, оскільки є внутрішньогосподарським оборотом, який у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва складає істотну частку. Враховуючи зазначене пропонуємо розраховувати показники окупності виробничих витрат:

$$\text{ОК}_i = \frac{\text{ВВ}_i}{\text{ВП}_i}, \quad (1.6)$$

де ОК_i – окупність витрат на виробництво i -го виду продукції, грн.;

$ВВ_i$ – виробнича собівартість i -го виду продукції, грн.;

$ВП_i$ – обсяг виробництва i -го виду продукції у грошовому виразі, грн.

Окремі показники визначаються на підставі отриманого чистого доходу. Зважаючи на вказані вище особливості сільськогосподарського виробництва, вважаємо за доцільне при оцінці зазначених показників ефективності сільськогосподарського виробництва враховувати співвідношення виробленої та реалізованої продукції в сільськогосподарському підприємстві.

Формування ефективності сільськогосподарського виробництва характеризується відповідними галузевими особливостями, оскільки галузь виробляє різні види продукції, що визначено відмінним щодо інших галузей виробничим і робочим періодами, сезонністю виробництва, природно-кліматичними умовами. Тому ефективність сільськогосподарського виробництва залежить не лише від людини, але й від природи. Таким чином, економічні показники відносно до оцінки витрат та ефективності сільськогосподарського виробництва відображають більшою мірою дію природних сил і меншою – суб'єктивно-людських.

Висновки до розділу 1.

Більшість науковців витрати трактують як сукупність спожитих ресурсів а також як кошти, які потрібно сплатити за придбані активи. Витрати виробництва – це грошовий вираз величини ресурсів, використаних в процесі виробництва, та розмір яких можна безпосередньо віднести до конкретного виду продукції. Ці поточні витрати обліковуються та плануються як собівартість продукції.

Розглянуто класифікацію витрат залежно від цілей управління, залежно від таких цілей надання інформації, залежно від цілей їх планування, класифікацію витрат відносно до обсягу виробництва продукції рослинництва. Виділяють такі елементи операційних витрат: матеріальні витрати; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати.

Основними методами визначення собівартості одиниці продукції є: пряме віднесення витрат на відповідні види продукції; вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, вираженої у грошовій формі; розподіл витрат між видами продукції пропорційно до кількісного значення однієї з головних ознак, спільної для всіх видів одержаної продукції; коефіцієнтний метод; пропорційний метод та комбінований метод. Собівартість одиниці продукції в рослинництві залежить від урожайності та витрат на 1 га посівної площі сільськогосподарських культур.

Запропоновані критерії з оцінки ефективності витрат у сільському господарстві дозволять більш обґрунтовано обирати напрями управління витратами безпосередньо на підприємстві, що, у свою чергу, буде сприяти підвищенню прибутковості виробництва. Для подальшого дослідження вважаємо необхідним застосування зазначених підходів до оцінки ефективності витрат на сільськогосподарських підприємствах з метою прийняття оптимальних управлінських рішень.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ У РОСЛИННИЦТВІ

2.1. Склад і структура витрат рослинництва

Для проведення дослідження оцінки економічної ефективності здійснення виробничих витрат у рослинництві нами обрано приватне підприємство Полтавського району Полтавської області.

Підприємство створене в результаті реорганізації шляхом перетворення сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю є правонаступником всього майна, майнових та немайнових прав та обов'язків сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю Полтавського району і області.

Підприємство займається як виробництвом продукції рослинництва, так і продукції тваринництва. Також підприємство надає послуги автопарку і тракторного парку працівникам підприємствам і громадянам.

Основою сільськогосподарського виробництва є розміри та ефективність використання ресурсного потенціалу підприємства.

Поліпшення функціонального стану, оптимізація та підвищення ефективності використання основних і оборотних засобів – одне з важливих завдань сільськогосподарських підприємств.

Середньорічна вартість основних засобів у приватному підприємстві за досліджуваний період збільшилася на 62,4 % і дорівнює 132097,5 тис. грн. (додаток А). Таке зростання зумовлено збільшенням вартості будинків, споруд та передавальних пристроїв та машин і обладнання. Відповідно фондозабезпеченість збільшилася на 69,7 % (33,2 тис. грн./га), а фондоозброєність – на 78,2 % (608,7 тис. грн./особу). При цьому коефіцієнт зносу основних засобів збільшився на 19,6 в.п. до 60,8 %, що свідчить про незадовільний функціональний стан.

Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві зменшилася на 21 особу (8,8 %) і становить 217 осіб, у тому числі в рослинництві – 118 особи, в тваринництві – 99 особи (додаток Б). Продуктивність праці у підприємстві за досліджуваний період збільшилася на 90,1 тис. грн/особу (26,4 %) і становить 431,1 тис. грн., у тому числі у рослинництві – на 51,4 % до 570,6 тис. грн., тоді як продуктивність в галузі тваринництва зменшилася на 10,2 % до 264,8 тис. грн./особу. Середньомісячна оплата праці одного працівника зросла на 76,0 % і дорівнює 13779,05 грн., а працівників зайнятих у сільському господарстві – на 66,2 % до 9085,06 грн.

Оцінити розміри та динаміку розвитку галузі рослинництва у підприємстві можливо за показником валової продукції (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Склад і структура валової продукції (у постійних цінах) галузі
рослинництва приватного підприємства, 2017 – 2021 рр.**

Продукція рослинництва	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		Відношення суми, %	Абсолютне відхилення
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %		
Продукція рослинництва, всього	50500,5	100	56792,9	100	72571,3	100	54131,8	100	67325,7	100	133,3	x
у т. ч. зернові та зернобо- бові	29565,4	58,5	38705,4	68,2	47806,8	65,9	35590,1	65,7	44709,2	66,4	151,2	7,9
з них: пшениця	11682,0	23,1	4749,7	8,4	11889,6	16,4	10913,6	20,2	10462,9	15,5	89,6	-7,6
гречка	50,3	0,1	54,0	0,1	0,0	0,0	19,6	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1
кукурудза на зерно	9619,2	19,0	24776,5	43,6	28347,0	39,1	16694,1	30,8	26882,5	39,9	279,5	20,9
жито	0,0	0,0	0,0	0,0	147,4	0,2	115,8	0,2	0,0	0,0	x	0,0
ячмінь	4160,8	8,2	4645,0	8,2	4086,9	5,6	4740,5	8,8	5598,2	8,3	134,5	0,1
горох	3701,0	7,3	4252,7	7,5	3092,6	4,3	2837,8	5,2	1528,4	2,3	41,3	-5,1
овес	327,9	0,6	169,5	0,3	233,6	0,3	237,6	0,4	237,3	0,4	72,4	-0,3
Технічні культури	20896,9	41,4	18039,8	31,8	24696,7	34,0	18492,0	34,2	22555,8	33,5	107,9	-7,9
у т. ч. соняшник	16073,8	31,8	15451,4	27,2	19205,4	26,5	14485,1	26,8	15830,4	23,5	98,5	-8,3
соя	1060,3	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-2,1
ріпак	3762,7	7,5	2588,4	4,6	5491,3	7,6	4006,8	7,4	6725,4	10,0	178,7	2,5
Овочі	38,2	0,1	47,7	0,1	67,8	0,1	49,7	0,1	60,7	0,1	159,2	0,0

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Проведені дослідження свідчать, що у 2021 р. порівняно з 2017 р. валова продукція (у постійних цінах) галузі рослинництва збільшилася на 33,3 % і становить 67325,7 тис. грн., тобто вцілому обсяги виробництва продукції рослинництва збільшилися, що свідчить про зростання ефективності операційної діяльності. При цьому виробництво зернових та зернобобових культур за аналізований період збільшилося на 51,2 %, технічних культур – на 7,9 %, овочів відкритого ґрунту – на 59,2 %, тобто переважною складовою зростання продукції рослинництва є категорія зернових та зернобобових культур. Серед зернових культур суттєве збільшення демонструє виробництво кукурудзи на зерно – у 2,8 рази та ячменю – на 34,5 %, тоді як виробництво пшениці зменшилося на 10,4 %, гороху – на 58,7 %, вівса – на 27,6 %. Відповідно серед зернових культур відбулися структурні зрушення на користь збільшення питомої ваги кукурудзи на зерно на 20,9 в.п. до 39,9 %.

Серед технічних культур збільшилося лише виробництво ріпаку на 78,7 %, тоді як обсяги виробництва соняшнику зменшилися на 1,5 %, а виробництво сої припинено з 2018 р.

За досліджуваний період виробництво овочів відкритого ґрунту збільшилося на 59,2 %, однак їх частка у структурі валової продукції не перевищує 0,1 %.

У зв'язку зі зміною обсягів виробництва окремих культур відбулися і зміни у структурі валової продукції рослинництва (рис. 2.1).

Зокрема, частка зернових та зернобобових коливалася від 58,5 % у 2017 р. до 68,2 % у 2018 р. та 66,4 % у 2022 р. Серед зернових культур найбільшу питому вагу займає кукурудза на зерно – 60,1 %, пшениця – 23,4 %, ячмінь – 12,5 % та горох – 3,4 %. Досить суттєвим є зменшення питомої ваги виробництва пшениці у структурі валової продукції рослинництва на 7,6 в.п. та гороху – на 5,1 в.п.

Відповідно частка виробництва технічних культур за аналізований період зменшилася на 7,9 в.п. і становить 33,5 %. Серед технічних культур

70,2 % припадає на виробництво насіння соняшнику, а 29,8 % – на ріпак. При цьому питома вага соняшнику у структурі валової продукції підприємства зменшилася на 8,3 в.п.

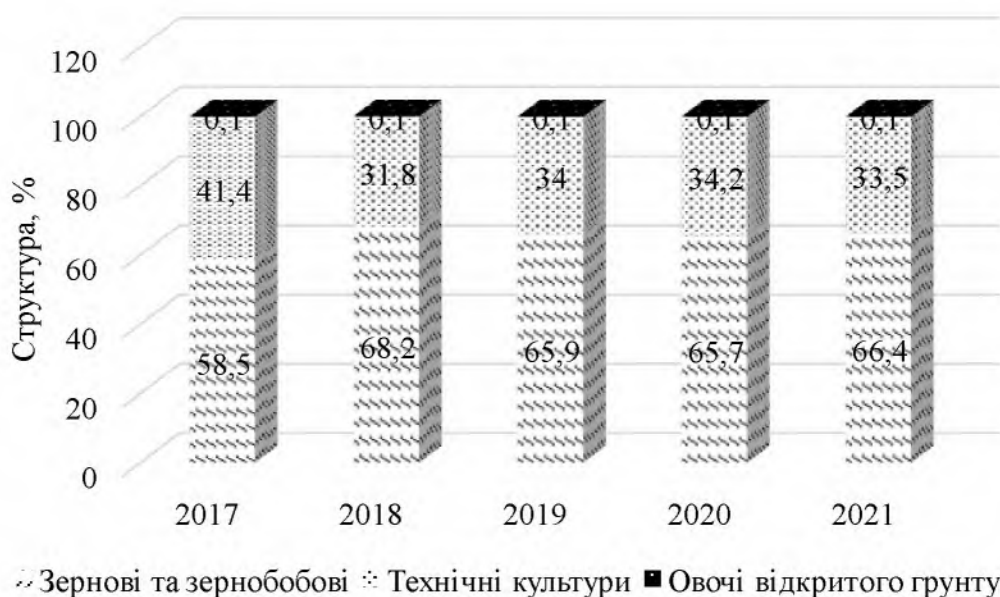

Рис. 2.1. Структура валової продукції галузі рослинництва у приватному підприємстві, 2017 – 2021 рр., %

Джерело: побудовано автором

Розвиток галузі рослинництва характеризується кількісними і якісними показниками, а також структурними змінами (табл. 2.2).

Дослідження інтенсивності ведення галузі рослинництва свідчить про підвищення його рівня. Зокрема, сума капіталу в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь збільшилася на 36,9 %, тракторів – на 13,7 %, виробничі витрат – на 148,2 %. Розораність площі сільськогосподарських угідь знаходиться на досить високому рівні – 95,1 %, а питома вага інтенсивних культур збільшилася на 31,3 в.п. і дорівнює 63,4 %. Навантаження ріллі на одного працівника галузі рослинництва збільшилося на 2,5 га (8,5 %) і становить 32,0 га. Внесення добрив до 2019 р., зростало однак у 2021 р. порівняно з 2017 р. зменшилося на 4,1 % до 230 кг. Незважаючи на деяке зменшення норми внесення органічних добрив, він лишається на досить низькому рівні – 3,2 т/га.

Таблиця 2.2

**Рівень інтенсивності ведення рослинництва у приватному підприємстві
Полтавського району, 2017 – 2021 рр.**

Показники	Роки					2021 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Припадає на 100 га сільськогосподарських угідь: основного та оборотного капіталу, тис. грн.	2758,1	2841,1	2903,3	3146,9	3775,5	136,9
виробничих витрат, тис. грн.	2479,9	2505,2	3034	2986,9	3675,0	148,2
тракторів (на 10000 га ріллі), од.	204	210	217	227	232	113,7
Розораність площі сільськогосподарських угідь, %	95,3	95,2	95,2	95,1	95,1	99,8
Питома вага інтенсивних культур, %	32,1	34	42,7	42,9	63,4	+31,3
Припадає ріллі на одного працівника галузі рослинництва, га	29,5	29,4	32,6	32,4	32,0	108,5
Продуктивність праці працівників галузі рослинництва, тис. грн./особу	376,9	427,0	609,8	458,7	570,6	151,4
Внесення добрив на 1 га посівної площі:						
мінеральних добрив, кг	239,8	290,0	267,0	173,3	230	95,9
органічних добрив, т	3,4	3,4	3,1	3,1	3,2	94,1
Щільність худоби, гол.: велика рогата худоба	24,6	24,2	18,9	19,3	19,0	77,2
корів	12,4	12,5	12,6	12,8	13,0	104,5
свиней	42,3	42,1	39,9	39,2	35,7	84,4

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Щільність тварин дещо зменшилася, однак протягом 2019 – 2021 рр. лишається на незмінному рівні: великої рогатої худоби – 19,0, корів – 13,0, свиней – 35,7.

Витрати підприємства – сукупні витрати живої й уречевленої праці на виробництво певного виду продукції, вони вимірюються робочим часом. Це дійсні витрати підприємства незалежно від форми власності. В умовах товарного виробництва витрати виступають у вартісній формі. Як суспільні витрати вони формують вартість продукту, що визначається кількістю суспільно необхідної праці.

Проаналізуємо структуру витрат на основне виробництво у галузі рослинництва досліджуваного підприємства (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Динаміка розміру витрат в галузі рослинництва
приватного підприємства Полтавського району, 2017 – 2021 рр.**

Показники	Роки					2021 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Прямі матеріальні витрати – усього	24462,8	29934,8	40235,4	33642	58501,5	239,1
у т. ч. насіння та посадковий матеріал	5218,7	10243	14199,2	7367,1	7626,1	146,1
мінеральні добрива	4229,8	4107,5	5924	5339,3	6025,9	142,5
пальне і мастильні матеріали	7240,3	4582,6	6511,2	6062,3	6608,8	91,3
електроенергія	363,5	320,4	292,2	1723,5	2465,3	678,2
паливо й енергія	300,3	603,5	202,6	131,7	2797,3	931,5
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	7110,2	971,7	4910,9	13018,1	32978,1	463,8
Прямі витрати на оплату праці	5505,1	4137,3	7973,2	10328,2	11769,8	213,8
Інші прямі витрати – усього	18484	22953,1	28374,6	26403,7	27970,9	151,3
у т. ч. відрахування на соціальні заходи	1184	1133,1	1326,2	2132,9	2432,4	205,4
орендна плата за земельні частки (паї)	11968,6	12972,3	15888	16009,6	16497,4	137,8
амортизація	5331,4	8847,7	11160,4	8261,2	9041,1	169,6
Загальновиробничі витрати – усього	25128,8	23139,3	29383,6	27771,6	29535,3	117,5
з них: оплата послуг сторонніх організацій	5725,1	186	494,8	185,8	436,3	7,6
Всього	73580,7	80164,5	105966,8	98145,5	127777,5	173,7

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

За досліджуваний період виробничі витрати галузі рослинництва у приватному підприємстві збільшилися на 73,7 % і становлять 127777,5 тис. грн. Таке збільшення відбулося за рахунок зростання прямих матеріальних витрат у 2,4 рази, прямих витрат на оплату праці – у 2,1 рази, тоді як інші прямі витрати збільшилися на 51,3 %, загальновиробничі витрати – на 17,5 %.

Досить високими темпами зростання витрат характеризуються такі

статті, як паливо й енергія – у 9,3 рази, електроенергія – у 6,8 рази, запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту – у 4,6 рази, відрахування на соціальні заходи – у 2,1 рази. У той же час витрати на пальне і мастильні матеріали зменшилися на 8,7 %, оплата послуг сторонніх організацій – на 92,4 %.

Таблиця 2.3

**Структура виробничих витрат галузі рослинництва
у приватному підприємстві Полтавського району, 2017 – 2021 рр.**

Показники	Роки					Абсолютне відхилення 2021 р. від 2017 р., (+, -)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Прямі матеріальні витрати – усього	33,2	37,3	38,0	34,3	45,8	12,5
у т. ч. насіння та посадковий матеріал	7,1	12,8	13,4	7,5	6,0	-1,1
мінеральні добрива	5,7	5,1	5,6	5,4	4,7	-1,0
пальне і мастильні матеріали	9,8	5,7	6,1	6,2	5,2	-4,7
електроенергія	0,5	0,4	0,3	1,8	1,9	1,4
паливо й енергія	0,4	0,8	0,2	0,1	2,2	1,8
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	9,7	1,2	4,6	13,3	25,8	16,1
Прямі витрати на оплату праці	7,5	5,2	7,5	10,5	9,2	1,7
Інші прямі витрати – усього	25,1	28,6	26,8	26,9	21,9	-3,2
у т. ч. відрахування на соціальні заходи	1,6	1,4	1,3	2,2	1,9	0,3
орендна плата за земельні частки (паї)	16,3	16,2	15,0	16,3	12,9	-3,4
амортизація	7,2	11,0	10,5	8,4	7,1	-0,2
Загальновиробничі витрати – усього	34,2	28,9	27,7	28,3	23,1	-11,0
з них: оплата послуг сторонніх організацій	7,8	0,2	0,5	0,2	0,3	-7,4
Всього	100	100	100,0	100	100,0	x

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

У структурі виробничих витрат галузі рослинництва найбільшу питому вагу займають прямі матеріальні витрати – 45,8%, частка яких за 2017 – 2021 рр. збільшилася на 12,5 в.п. У структурі матеріальних витрат найбільшу

питому вагу займають витрати на запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту – 56,4 %, що пов’язано з високим рівнем зносу основних засобів, насіння та посадковий матеріал – 13,0 %, пальне і мастильні матеріали – 11,3 %, мінеральні добрива – 10,3 % (рис. 2.2).

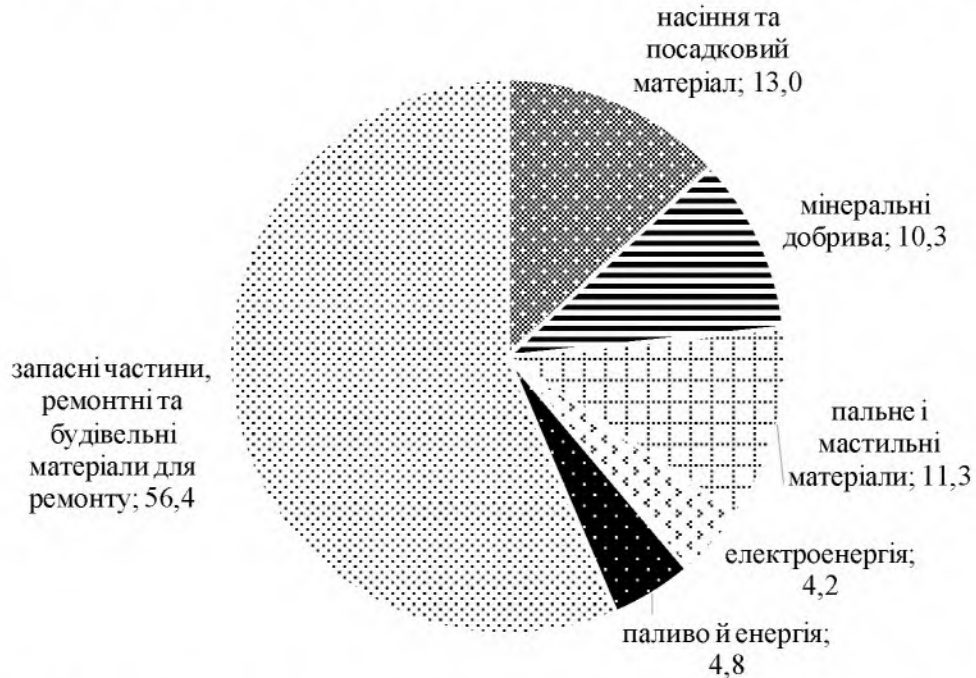

Рис. 2.2. Структура матеріальних витрат на виробництво продукції рослинництва у приватному підприємстві, 2021 р., %

Джерело: побудовано автором

У 2021 р. порівняно з 2017 р. частка інших прямих витрат на оплату праці збільшилася на 1,7 в.п. і дорівнює 9,2 %, що свідчить про низький рівень витрат на заробітну плату, оскільки виробництво є достатньо механізованим.

У той же час частка інших прямих витрат у структурі виробничих витрат зменшилася на 3,2 в.п. і дорівнюють 21,9 %, у тому числі орендна плата за земельні частки (паї) на 3,4 в.п. до 12,9 %, амортизація – на 0,2 в.п. до 7,1 %.

За досліджуваний період частка загальновиробничих витрат зменшилася на 11,0 в.п. і становить 23,1 %, у тому числі оплата послуг сторонніх організацій – 0,3 %, що на 7,4 в.п. менше порівняно з 2017 р.

Застосування ABC-аналізу до управління витратами у рослинництві дозволяє інтерпретувати його наступним чином: 20% статей витрат визначають 80% собівартості продукції рослинництва. Використання ABC-аналізу витрат дозволить сконцентруватися на пріоритетних напрямках зниження собівартості, а також виявити реальні шляхи збільшення обсягів реалізації за рахунок цінової політики. Для цього розподілимо статті витрат за значимістю. До класу А доцільно відносити статті витрат доти, поки їх загальна питома вага не сягне 80 %, до класу В – 95 %, а інші – до класу С.

На основі складу та структури витрат розташовуємо статті витрат за спадаючої ознакою. Потім визначаємо питому вагу кожної статті витрат за наростаючим підсумком шляхом додавання до питомої ваги першої статті витрат питомої ваги другої статті витрат і таке інше по останній статті витрат питома вага за наростаючим підсумком має становити 100%. (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

ABC-аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва у приватному підприємстві Полтавського району, 2017 – 2021 рр.

Продукція рослинництва	Витрати на виробництво продукції рослинництва за 5 років, тис. грн.	Частка в загальному обсязі, %	Частка накопичувальним підсумком, %	Клас
Загальновиробничі витрати	134958,6	28,8	28,8	А / 75,7 %
Орендна плата за земельні частки (паї)	73335,9	15,7	44,5	
Запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	58989	12,6	57,1	
Насіння та посадковий матеріал	44654,1	9,5	66,6	
Амортизація	42641,8	9,1	75,7	
Прямі витрати на оплату праці	39713,6	8,5	84,2	В / 15,1 %
Пальне і мастильні матеріали	31005,2	6,6	90,8	
Мінеральні добрива	25626,5	5,5	96,3	С / 9,2 %
Відрахування на соціальні заходи	8208,6	1,8	98,0	
Електроенергія	5164,9	1,1	99,1	
Паливо й енергія	4035,4	0,9	100,0	
Всього	468333,6	100	x	100

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Як свідчить проведений АВС-аналіз, у структурі собівартості продукції рослинництва 75,7 % становлять загальновиробничі витрати, орендна плата за земельні частки (паї), запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту, насіння та посадковий матеріал, амортизація. Отже, керівники центрів відповідальності повинні контролювати їх в першу чергу та проводити оперативний аналіз з метою недопущення оперативних відхилень.

Статті витрат, що входять до групи В – прямі витрати на оплату праці, пальне і мастильні матеріали – займають 15,1 % і потребують поточного аналізу.

Ті витрати, що входять до групи С (мінеральні добрива, відрахування на соціальні заходи, електроенергія, паливо й енергія) часто аналізувати не потрібно, а доцільно проводити лиш періодичний аналіз.

Дослідимо структуру виробничих витрат за видами продукції у підприємстві (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Структура виробничих витрат за видами продукції
приватного підприємства, 2017 – 2021 рр., %**

Показники	Роки					Абсолютне відхилення 2021 р. від 2017 р., (+, -)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Зернові та зернобобові культури – всього	51,2	63,4	51,7	54,9	55,9	4,6
з них: пшениця	19,9	13,6	15,7	16,5	12,9	-6,9
гречка	0,1	0,3	0,0	0,1	0,0	-0,1
кукурудза на зерно	16,2	31,6	27,4	26,5	34,4	18,2
жито	0,0	0,0	0,2	0,2	0,0	0,0
ячмінь	7,1	9,6	5,4	7,4	6,8	-0,3
горох	6,0	7,9	2,8	3,8	1,5	-4,6
овес	0,6	0,4	0,2	0,3	0,3	-0,3
Технічні культури – всього	24,5	23,3	22,0	27,1	24,7	0,2
у т. ч. соняшник	18,7	17,3	17,0	23,9	17,2	-1,5
соя	1,9	0,0	0,0	0,0	0,0	-1,9
ріпак (озимий і ярий)	3,9	6,0	4,9	3,1	7,5	3,7
Овочі відкритого ґрунту	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0
Кормові культури – всього	24,5	23,3	22,0	27,1	24,7	0,2

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Дослідження структури виробничих витрат відповідають в цілому структурі валової продукції галузі рослинництва. Найбільшу питому вагу у структурі виробничих витрат займають зернові та зернобобові культури – 55,9 %, що на 4,6 в.п. перевищує показник 2017 р., у тому числі кукурудза на зерно – 34,4 %, пшениця – 12,9 %, ячмінь – 6,8 %. Питома вага технічних культур у структурі витрат зменшилася на 1,5 в.п. і знаходиться на рівні 24,7 %, у тому числі соняшник – 17,2 %, ріпак – 7,5 %. Незважаючи на зменшення посівної площі кормових культур, їх частка у структурі витрат практично не змінилася – 24,7 %.

Розглянемо виробничі витрати на 1 га посівної площі культур у досліджуваному підприємстві (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Виробничі витрати на 1 га посівної площі сільськогосподарських культур у приватному підприємстві, 2017 – 2021 рр., грн./га

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення, (+,-)	відносне відхилення, %
Продукція рослинництва	13927,4	15847,4	19998,0	18790,4	26417,8	12490,5	89,7
Зернові та зернобобові, всього	12541,8	16922,2	17412,8	16749,0	24891,8	12350,1	98,5
з них: пшениця	13151,3	13050,7	19056,1	17617,8	20412,2	7260,8	55,2
гречка	13520,0	27042,9	-	5277,8	-	x	x
кукурудза на зерно	14749,2	24143,5	20299,6	18443,9	32416,7	17667,5	119,8
жито	-	-	14936,4	12845,5	-	x	x
ячмінь	8031,5	11987,4	10956,5	12831,9	15868,0	7836,5	97,6
горох	11855,9	14653,8	11131,6	14330,4	14672,7	2816,9	23,8
овес	9238,9	10656,5	6411,1	13582,4	12542,9	3304,0	35,8
Соняшник	15518,8	20626,1	21662,8	28286,3	28018,8	12500,0	80,5
Соя	9621,8	-	-	-	-	x	x
Ріпак (озимий і ярий)	16099,2	18971,4	19040,8	10054,0	26396,5	10297,2	64,0
Овочі відкритого ґрунту	142105	161111	161326	213472	311967	169862	119,5

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Аналіз даних табл. 2.6 показує, що виробничі витрати рослинництва на 1 га посівної площі у приватному підприємстві за досліджуваний період збільшилися на 89,7 % і знаходяться на рівні 26417,8 грн. Досить високими

темпами зростання виробничих витрат на одиницю площі характеризується виробництво кукурудзи на зерно – у 2,2 рази (32416,7 грн./га), ячменю – у 2 рази (158368,0 грн./га), соняшнику – на 80,5 % (28018,8 грн./га), ріпаку – на 64,0 % (26396,5 грн./га).

Собівартість є комплексною економічна категорія, що інтегрує вартісну оцінку витрат ресурсів на виробництво і реалізацію. Собівартість детермінують чинники як суб'єктивного, так й об'єктивного характеру.

Таблиця 2.7

**Динаміка виробничої собівартості продукції рослинництва у
приватному підприємстві, 2017 – 2021 рр., грн./ц**

Продукція	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхи- лення, (+,-)	відносне відхилен- ня, %
Зернові та зернобобові, всього	311,99	332,98	269,64	356,19	395,80	83,80	26,9
з них: пшениця	291,97	554,16	318,75	338,66	384,95	92,98	31,8
гречка	1648,78	4302,27	-	2968,75	-	x	x
кукурудза на зерно	294,48	251,59	238,18	362,54	406,05	111,58	37,9
жито	-	-	329,26	360,46	-	x	x
ячмінь	280,03	382,05	305,41	332,46	359,91	79,88	28,5
горох	440,27	561,21	339,78	471,75	464,83	24,57	5,6
овес	312,59	445,64	228,36	299,48	342,08	29,48	9,4
Соняшник	523,63	568,07	562,00	968,19	884,76	361,13	69,0
Соя	832,73	-	-	-	-	x	x
Ріпак	514,46	1298,78	630,10	508,15	1011,29	496,83	96,6
Овочі	1421,05	1221,05	1171,11	1552,53	1572,73	151,67	10,7

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Як свідчать дані табл. 2.7, виробнича собівартість продукції рослинництва мала стійку тенденцію до збільшення, що негативно впливає на фінансові результати та ефективність діяльності підприємства.

Зокрема, виробнича собівартість зернових та зернобобових культур за 2017 – 2021 рр. збільшилася на 83,8 грн./ц (26,9 %) і становить 395,80 грн./ц,

у тому числі пшениці – на 31,8 %, кукурудзи на зерно – на 37,9 %, ячменю – на 28,5 %, гороху – на 5,6 %, вівса – на 9,4 %.

За аналізований період виробнича собівартість насіння соняшнику збільшилася на 361,13 грн./ц або 69,0 % і дорівнює 884,76 грн./ц, а ріпаку – на 96,6 % до 1011,29 грн./ц. Тобто виробнича собівартість технічних культур зростала вищими темпами порівняно з зерновими.

Виробнича собівартість овочів відкритого ґрунту збільшилася на 10,7 % і знаходиться на рівні 1572,73 грн./ц.

2.2. Досягнутий рівень ефективності здійснення виробничих витрат у рослинництві

Оптимізація рівня собівартості продукції є важливою умовою покращення фінансового результату підприємства і забезпечення розширеного відтворення. Воно передбачає збільшення виробництва сільськогосподарської продукції і зменшення затрат праці та виробничих ресурсів на її одиницю. Для цього необхідно ідентифікувати чинники формування собівартості та досягнутий рівень ефективності їх здійснення.

Щоб встановити причини зміни рівня собівартості продукції, вивчають фактори, які впливають на нього. На виробничу собівартість впливають внутрішні (суб'єктивні) чинники, які є контрольованими для підприємства. Зокрема, це: вчасність та якість проведення агротехнічних заходів; ефективність системи організації та управління операційною діяльністю; функціональний стан основних засобів підприємства; рівень кваліфікації та вмотивованості працівників, продуктивність їх праці тощо.

До зовнішніх (об'єктивних) чинників можливо віднести: погодні умови, тенденції кліматичних змін; ціни на ринку матеріально-технічних ресурсів; державне регулювання оплати праці, ступінь мобільності трудових ресурсів; державна фіскальна та монетарна політика тощо.

Розглянемо причини зміни витрат на 1 га і на 1 ц кукурудзи на зерно за окремими елементами, використовуючи прийом розкладання складених показників на прості (табл. 2.8, табл. 2.9).

Таблиця 2.8

**Вплив статей витрат на виробничу собівартість кукурудзи на зерно
у приватному підприємстві, 2017, 2021 рр.**

Статті витрат	Структура витрат, у % до підсумку		Витрати на 1 ц зерна, грн.		Зміна витрат на 1 ц зерна за статтями, (+, -)		Зміна собівартості 1 ц зерна за рахунок окремих статей витрат, %
	2017 р.	2021 р.	2017 р.	2021 р.	грн.	%	
Насіння та посадковий матеріал	9,3	10,2	27,26	41,27	14,01	51,4	4,8
Мінеральні добрива	8,5	5,8	25,01	23,40	-1,61	-6,4	-0,5
Пальне і мастильні матеріали	16,8	5,4	49,60	22,09	-27,51	-55,5	-9,3
Решта матеріальних витрат	7,0	41,0	20,57	166,57	145,99	709,6	49,6
Прямі витрати на оплату праці	9,8	10,4	28,90	42,32	13,42	46,4	4,6
Відрахування на соціальні заходи	2,1	2,2	6,22	8,76	2,54	40,9	0,9
Амортизація необоротних активів	10,4	7,1	30,63	28,82	-1,81	-5,9	-0,6
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	14,0	0,4	41,25	1,65	-39,60	-96,0	-13,4
Решта інших прямих та загальнови-робничих витрат	22,1	17,5	65,04	71,18	6,14	9,4	2,1
Разом	100,0	100,0	294,48	406,05	111,58	37,9	37,9

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

Аналіз даних табл. 2.8 показує, що в абсолютному виразі виробнича собівартість кукурудзи на зерно збільшилася на 111,58 грн./ц або на 37,9 %, що зумовлено збільшенням виробничих витрат по всіх статтях, окрім витрат на мінеральні добрива, амортизації необоротних активів та оплати послуг і робіт сторонніх організацій.

Найбільше на зростання виробничої собівартості кукурудзи на зерно на 49,6 % зумовлено зростанням решти матеріальних витрат у 8,1 рази. За

рахунок збільшення витрат на насіння та посадковий матеріал на 51,4 %, собівартість продукції збільшилася на 4,8 %. При збільшенні витрат на оплату праці на 46,4 %, виробнича собівартість кукурудзи збільшилася на 4,6 %.

При цьому за рахунок зменшення витрат на оплату послуг і робіт сторонніх організацій майже вдвічі, виробнича собівартість культури зменшилася на 13,4 %. Зменшення витрат на мінеральні добрива на 6,4 % та амортизації необоротних активів на 5,9 % сприяли зменшенню собівартості на 0,5 і 0,6 % відповідно.

Отже, собівартість на виробничу собівартість кукурудзи на зерно в основному зросла за рахунок зростання решти матеріальних витрат.

Таблиця 2.9

**Вплив статей витрат на виробничу собівартість насіння соняшнику
у приватному підприємстві, 2017, 2021 рр.**

Статті витрат	Структура витрат, у % до підсумку		Витрати на 1 ц насіння соняшнику, грн.		Зміна витрат на 1 ц насіння соняшнику за статтями, (+, -)		Зміна собівартості 1 ц насіння соняшнику за рахунок окремих статей витрат, %
	2017 р.	2021 р.	2017 р.	2021 р.	грн.	%	
Насіння та посадковий матеріал	12,7	7,4	66,53	65,81	-0,73	-1,1	-0,1
Мінеральні добрива	8,0	4,2	41,88	37,24	-4,64	-11,1	-0,9
Пальне і мастильні матеріали	12,0	7,9	63,07	69,80	6,72	10,7	1,3
Решта матеріальних витрат	16,0	17,0	83,93	150,34	66,41	79,1	12,7
Прямі витрати на оплату праці	8,5	29,3	44,65	259,31	214,66	480,7	41,0
Відрахування на соціальні заходи	1,8	3,7	9,61	32,38	22,77	236,9	4,3
Амортизація необоротних активів	8,0	15,8	41,81	139,95	98,15	234,8	18,7
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	11,9	0,8	62,48	7,38	-55,09	-88,2	-10,5
Решта інших прямих та загальнови-робничих витрат	20,9	13,9	109,68	122,56	12,88	11,7	2,5
Разом	100,0	100,0	523,63	884,76	361,13	69,0	69,0

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

Як свідчать дані табл. 2.13, в абсолютному виразі виробнича собівартість насіння соняшнику збільшилася на 361,13 грн./ц або на 69,0 %, що зумовлено збільшенням виробничих витрат по всіх статтях, окрім мінеральних добрив, оплати послуг і робі сторонніх організацій.

Найбільше на зростання виробничої собівартості насіння соняшнику на 41,0 % зумовлено збільшенням витрат на оплату праці з 44,65 до 107,59 грн./ц, а їх частка у структурі витрат збільшилася з 8,5 % у 2017 р. до 29,3 % у 2021 р. За рахунок збільшення амортизації необоротних активів у 3,3 рази собівартість продукції збільшилася на 18,7 %. При збільшенні решти матеріальних витрат на 79,1 %, виробнича собівартість насіння збільшилася на 12,7 %, хоча їх частка у структурі збільшилася лише на 1,0 в.п. до 17,0 %.

За досліджуваний період витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій зменшилися на 88,2 %, що сприяло зниженню виробничої собівартості на 10,5 %, а за рахунок зменшення витрат на мінеральні добрива на 11,1 %, собівартість культури зменшилася на 0,9 %.

Таким чином, на збільшення виробничої собівартості продукції рослинництва найбільше вплинули такі статті витрат як вартість решти прямих та загальновиробничих витрат, витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій, тоді як зменшується частка витрат як насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива, пальне і мастильні матеріали, амортизація необоротних активів.

Рівень собівартості продукції рослинництва залежить від двох комплексних факторів – виходу продукції (урожайності) і затрат на її виробництво (виробничі витрати на 1 га посіву) (табл. 2.10).

Як свідчать дані табл. 2.10, виробнича собівартість продукції рослинництва у 2021 р. порівняно з 2017 р. збільшилися лише за рахунок зростання виробничих витрат на 1 га, тоді як збільшення урожайності культур сприяло зменшенню собівартості, окрім ріпаку. Зокрема, урожайність пшениці за аналізований період збільшилася на 17,7 %, кукурудзи на зерно – на 59,4 %, ячменю – на 53,7 %, гороху – на 17,2 %,

вівса – на 24,1 %, соняшнику – на 6,9 %, овочів відкритого ґрунту – на 98,4 %.

Таблиця 2.10

**Вплив факторів на зміну виробничої собівартості продукції
рослинництва у приватному підприємстві, 2017, 2021 рр.**

Продукція	Виробничі витрати на 1 га, грн		Урожайність, ц/га		Виробнича собівартість 1 ц, грн		Зміна (+; –) собівартості 1 ц, грн		
							у т.ч. за рахунок		
	2017 р.	2021 р.	2017 р.	2021 р.	2017 р.	2021 р.	загальна	виробничих витрат на 1 га	урожайності
Зернові та зернобобові, всього	12541,8	24891,8	40,2	62,9	311,99	395,80	83,80	307,23	-223,42
з них: пшениця	13151,3	20412,2	45,0	53,0	291,97	384,95	92,98	161,20	-68,22
кукурудза на зерно	14749,2	32416,7	50,1	79,8	294,48	406,05	111,58	352,74	-241,17
ячмінь	8031,5	15868,0	28,7	44,1	280,03	359,91	79,88	273,23	-193,35
горох	11855,9	14672,7	26,9	31,6	440,27	464,83	24,57	104,60	-80,04
овес	9238,9	12542,9	29,6	36,7	312,59	342,08	29,48	111,79	-82,30
Соняшник	15518,8	28018,8	29,6	31,7	523,63	884,76	361,13	421,77	-60,64
Ріпак	16099,2	26396,5	31,3	26,1	514,46	1011,29	496,83	329,06	167,77
Овочі відкритого ґрунту	142105,3	311967,2	100,0	198,4	1421,05	1572,73	151,67	1698,62	-1546,94

Джерело: розраховано автором на основі річних звітів підприємства

При цьому виробнича собівартість ріпаку збільшилася на 329,06 грн./ц, як за рахунок збільшення виробничих витрат на 1 га на 64,0 %, так і за рахунок зниження рівня урожайності на 16,6 %.

Таким чином, вирішальний вплив на зростання виробничої собівартості здійснило збільшення виробничих витрат на 1 га посіву культур.

Проведемо розрахунок індексів собівартості і середніх витрат на одну гривню валової продукції рослинництва (додаток В).

1. Визначимо зміну собівартості виробництва продукції рослинництва у підприємстві у 2021 р. порівняно з 2017 р.:

$$I_z = \frac{806185}{557444} = 1,446 \text{ або } 144,6 \%$$

Собівартість виробництва продукції у 2021 р. порівняно з 2017 р. збільшилася на 24874,1 тис. грн. або 44,6 %.

2. Середні витрати на одну гривню продукції рослинництва за аналізовані роки:

$$\frac{\sum z_0 q_0}{\sum q_0 p_0} = \frac{41144,1}{50500,5} = 0,8147 \text{ грн.};$$

$$\frac{\sum z_1 q_1}{\sum q_1 p_0} = \frac{80618,5}{67325,7} = 1,1974 \text{ грн.}$$

$$I_{\text{сер.витрат}} = \frac{1,1974}{0,8147} = 1,4697 \text{ або } 146,9 \ %.$$

Тобто, у базисному році на кожну гривню продукції рослинництва витрачалось 0,815 грн., а у звітному – 1,197 грн. Індекс середніх витрат показує, що у середньому витрати на одну гривню продукції збільшилися на 46,9 %.

3. Розрахуємо часткові індекси:

$$I_{\text{заг.витрат}} = \frac{80618,5}{41144,1} = 1,9594 \text{ або } 195,94 \ %;$$

$$I_{\text{фіз.обсягу}} = \frac{67325,7}{50500,5} = 1,3332 \text{ або } 133,32 \ %$$

$$I_{\text{сер.витрат}} = 1,9594 : 1,3332 = 1,4697.$$

Отже, загальні витрати на продукцію рослинництва у 2021 р. зросли на 95,94 %, однак у зв'язку зі збільшенням обсягів виробництва на 33,32 %, витрати на одну гривню сукупної продукції рослинництва збільшилася на 46,97 %.

Ефективність виробництва та реалізації продукції характеризує показник повної собівартості (табл. 2.11)

Аналіз даних табл. 2.11 показує, що повна собівартість продукції рослинництва у приватному підприємстві зростала вищими темпами, ніж виробнича собівартість, що обумовлено також збільшенням витрат на збут. Так, повна собівартість зернових та зернобобових збільшилася на 51,6 % і становить 404,02 грн./ц, у тому числі пшениці – на 55,3 %, кукурудзи на

зерно – на 78,0 %, ячменю – на 8,4 %, тоді як повна собівартість вівса зменшилася на 18,5 %.

Таблиця 2.11

**Динаміка повної собівартості продукції рослинництва у
приватному підприємстві, 2017 – 2021 рр., грн./ц**

Продукція	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхи- лення, (+,-)	відносне відхилен- ня, %
Зернові та зернобобові, всього	266,56	357,45	288,94	342,10	404,02	137,46	51,6
з них: пшениця	265,07	448,54	428,37	395,93	411,62	146,55	55,3
кукурудза на зерно	230,82	305,41	234,25	297,07	410,95	180,13	78,0
жито	-	-	416,67	292,57	-	x	x
ячмінь	327,13	390,26	190,66	354,46	354,62	27,49	8,4
горох	346,81	582,32	441,94	470,44	-	x	x
овес	368,00	400,00	-	330,33	300,00	-68,00	-18,5
Насіння соняшнику	447,32	560,98	602,19	722,12	983,08	535,76	119,8
Бої сої	824,31	930,96	-	-	-	x	x
Насіння ріпаку	526,43	1298,78	630,00	646,06	1008,95	482,52	91,7
Овочі викритого ґрунту	542,37	1325,00	1176,09	1414,29	1641,67	1099,29	202,7

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

У 2021 р. порівняно з 2017 р. повна собівартість насіння соняшнику зросла у 2,2 рази і дорівнює 983,08 грн./ц, що на 11,1 % перевищує рівень виробничої собівартості. Собівартість виробництва і реалізації насіння ріпаку збільшилася на 91,7 % до 1008,95 грн./ц. Повна собівартість овочів за аналізований період зросла у 3 рази і становить 1641,67 грн./ц.

Оскільки основним абсолютним показником, що визначає ефективність поєднання і використання ресурсів у процесі виробництва і реалізації, є прибуток, то необхідно перейти до його факторного аналізу з метою виявлення резервів подальшого збільшення прибутку.

Вихідні дані для розрахунку впливу чинників на прибуток від реалізації продукції рослинництва подано в додатку Д.

Відносний вплив чинників на загальний приріст прибутку і одержані результати занесемо у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

**Приріст прибутку від реалізації продукції за чинниками
у приватному підприємстві, 2017, 2021 рр.**

Чинники зміни прибутку	Відносна зміна чинників, %	Приріст (зменшення) прибутку, тис. грн.
Обсяг реалізованої продукції	-16,5	-3770,5
Ціни реалізації продукції	78,6	38640,9
Собівартість реалізованої продукції	75,1	-22606,6
Всього	x	12263,8

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Виходячи з даних табл. 2.12 можна зазначити, що у 2021 р. порівняно з 2017 р. прибуток від реалізації продукції рослинництва у приватному підприємстві збільшився на 12263,8 тис. грн. (53,7 %). За рахунок підвищення середнього рівня цін реалізації на 78,6 %, прибуток від реалізації продукції рослинництва збільшився на 38640,9 тис. грн. У зв'язку зі зростанням повної собівартості продукції рослинництва на 75,1 %, прибуток від реалізації зменшився на 22606,6 тис. грн., а за рахунок зменшення обсягів реалізації продукції на 16,5 %, прибуток зменшився на 3770,5 тис. грн.

Таким чином, на збільшення прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції позитивно вплинуло лише збільшення середнього рівня цін, а негативно – зростання собівартості продукції та зменшення обсягів реалізації продукції рослинництва.

Досить важливим аспектом оцінки ефективності здійснення витрат рослинництва є аналіз рівня окупності шляхом порівняння суми валової продукції та суми витрат.

За досліджуваний період окупність виробничих витрат галузі рослинництва валовою продукцією (у постійних цінах) у досліджуваному

підприємстві зменшилася на 30,8 % і становить 0,84 грн., однак окупність витрат за валовою продукцією у поточних цінах збільшилася на 20,7 % і знаходиться на рівні 1,68 грн.

Таблиця 2.12

Динаміка окупності виробничих (повних) витрат галузі рослинництва у приватному підприємстві Полтавського району, 2017 – 2021 рр., грн.

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення, (+, -)	відносне відхилення, %
Окупність виробничих витрат галузі рослинництва:							
валовою продукцією (у постійних цінах)	1,21	1,05	1,27	0,92	0,84	-0,37	-30,8
валовою продукцією (у поточних цінах)	1,39	1,26	1,33	1,29	1,68	0,29	20,7
Окупність повних витрат галузі рослинництва:							
доходом галузі рослинництва	1,63	1,18	1,23	1,43	1,66	0,03	1,9
валовим прибутком галузі рослинництва	0,63	0,18	0,23	0,43	0,66	0,03	4,9
Окупність продукції за валовою продукцією (у поточних цінах):							
зернові та зернобобові культури	1,28	1,20	1,27	1,30	1,58	0,30	23,6
соняшник	1,70	1,67	1,49	1,14	2,06	0,36	21,3
ріпак	1,95	0,76	1,43	2,21	1,60	-0,35	-17,9

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

При цьому окупність повних витрат галузі рослинництва доходом та прибутком у 2021 р. порівняно з 2017 р. практично не змінилася і становить 1,66 та 0,66 грн. відповідно.

Найвищим рівнем окупності витрат характеризується виробництво соняшнику – 2,06 грн., тоді як окупність ріпаку зменшилася на 17,9 % до 1,6 грн. За аналізований період окупність виробництва зернових та зернобобових культур збільшилася на 23,6 % і дорівнює 1,58 грн. Серед

зернових культур найвищий рівень окупності характерний для пшениці (1,75 грн.), кукурудза на зерно (1,54 грн.), ячмінь (1,76 грн.).

Ефективність використання виробничих ресурсів у галузі рослинництва у приватному підприємстві мала негативну динаміку (табл. 2.13)

Таблиця 2.13

**Показники ефективності здійснення виробничих витрат галузі
рослинництва у приватному підприємстві, 2017 – 2021 рр.**

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення, (+, -)	відносне відхилення, %
Орендовіддача, грн.	4,86	5,23	4,79	4,74	8,21	3,34	68,7
Орендомісткість, грн.	0,21	0,19	0,21	0,21	0,12	-0,08	-40,7
Матеріаловіддача, грн.	2,38	2,27	1,89	2,26	2,31	-0,07	-2,8
Матеріаломісткість, грн.	0,42	0,44	0,53	0,44	0,43	0,01	2,8
Зарплатовіддача, грн.	10,58	16,39	9,54	7,35	11,50	0,93	8,8
Зарплатомісткість, грн.	0,09	0,06	0,10	0,14	0,09	-0,01	-8,1
Продуктивність праці в галузі рослинництва, тис. грн./особу	376,9	427,0	609,8	458,7	570,6	193,69	51,4
Валова продукція галузі рослинництва (у постійних цінах), тис. грн.	50500,5	56792,9	72571,3	54131,8	67325,7	16825,27	33,3
Валова продукція галузі рослинництва (у поточних цінах), тис. грн.	58218,9	67805,0	76026,7	75895,0	135383	77164,15	132,5
Дохід від реалізації продукції галузі рослинництва, тис. грн.	58445,5	55310,4	67610,2	75682,6	87821,3	29375,80	50,3
Повна собівартість реалізованої продукції галузі рослинництва, тис. грн.	35812	46682,6	54900,5	52875,5	52806	16994,00	47,5
Валовий прибуток від реалізації продукції галузі рослинництва, тис. грн.	22633,5	8627,8	12709,7	22807,1	35015,3	12381,80	54,7
Одержано на 100 га ріллі, тис. грн.: валової продукції рослинництва	1276,6	1451,0	1870,4	1417,8	1782,0	505,49	39,6
товарної продукції рослинництва	1477,4	1413,1	1742,5	1982,3	2324,5	847,16	57,3
валового прибутку галузі рослинництва	572,1	220,4	327,6	597,4	926,8	354,69	62,0

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Як свідчать дані табл. 2.13, у приватному підприємстві підвищилася ефективність використання витрат на орендну плату та витрат на оплату праці, оскільки орендомісткість у 2021 р. порівняно з 2017 р. зменшилася на 40,7 % і дорівнює 0,12 грн., а зарплатомісткість зменшилася на 8,1 % до 0,09 грн. У той же час матеріаломісткість збільшилася на 2,8 % і знаходиться на рівні 0,43 грн., відповідно матеріаловіддача зменшилася до 2,31 грн.

Валова продукція у постійних цінах за аналізований період збільшилася на 33,3 %, що свідчить про збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва, а валова продукція у поточних цінах зросла у 2,3 рази. При цьому дохід від реалізації продукції галузі рослинництва збільшився на 50,3 %, а в розрахунку на 100 га ріллі показник збільшився на 57,3 % і знаходиться на рівні 2324,5 тис. грн. Оскільки повна собівартість реалізованої продукції за 2017 – 2021 рр. збільшилася на 47,5 %, то відповідно валовий прибуток від реалізації продукції галузі збільшився на 54,7 % і становить 35015,3 тис. грн., у тому числі на 100 га ріллі – на 62,0 % до 926,8 тис. грн.

Таблиця 2.14

Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва у приватному підприємстві, 2017 – 2021 рр., %

Показники	Роки					Абсолютне відхилення 2021 р., (+,-) від	
	2017	2018	2019	2020	2021	2017 р.	2019 р.
Продукція рослинництва	63,2	18,5	23,2	43,1	66,3	3,1	43,2
Зернові та зернобобові	49,5	10,6	16,5	37,3	59,2	9,7	42,7
у т. ч. пшениця	45,9	-3,9	-7,7	19,4	64,0	18,1	71,7
кукурудза на зерно	57,3	19,5	31,6	62,3	52,5	-4,8	20,9
жито	-	-	0,0	53,1	-	х	х
ячмінь	11,1	21,0	98,7	8,8	78,4	67,3	-20,3
горох	71,1	-13,3	1,1	4,7	51,1	-20,0	50,1
овес	-20,4	0,0	-	13,6	80,0	100,4	х
Насіння соняшнику	98,8	68,8	38,7	52,2	85,3	-13,4	46,7
Боби сої	8,4	18,2	-	-	-	х	х
Насіння ріпаку	90,1	-23,8	43,4	73,7	60,0	-30,1	16,6
Овочі відкритого ґрунту	5,9	-71,7	-44,4	-41,4	-65,8	-71,8	-21,5

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

За досліджуваний період, рівень рентабельності галузі рослинництва збільшився на 3,1 в.п., а порівняно з 2019 р. збільшився на 43,2 в.п. і становить 66,3 %, що обумовлено підвищенням рівня прибутковості виробництва практично всіх видів продукції, окрім кукурудзи на зерно, гороху, насіння соняшнику, ріпаку та овочів. Зокрема, рівень рентабельності зернових культур за досліджуваний період збільшився на 9,7 в.п. і дорівнює 59,2 %, у тому числі пшениці – на 18,1 в.п., ячменю – на 67,3 в.п., вівса – на 100,4 в.п., однак рівень рентабельності виробництва і реалізації кукурудзи на зерно зменшився на 4,8 в.п. до 52,5 %, гороху – на 20,0 в.п. до 51,1 %.

Слід відмітити, що рівень ефективності виробництва технічних культур у 2021 р. порівняно з 2017 р. зменшився. Так, рівень прибутковості виробництва насіння соняшнику зменшився на 13,4 в.п. і становить 85,3 %, насіння ріпаку – на 30,1 в.п. до 60,0 %. Протягом 2018 – 2021 рр. виробництво і реалізація овочів відкритого ґрунту є збитковою.

Таким чином, найбільш прибутковим є виробництво таких видів продукції, як насіння соняшнику, пшениця, ячмінь, кукурудза на зерно, насіння ріпаку.

Висновки до розділу 2.

У структурі собівартості продукції рослинництва 75,7 % становлять загальновиробничі витрати, орендна плата за земельні частки (паї), запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту, насіння та посадковий матеріал, амортизація.

На збільшення виробничої собівартості продукції рослинництва найбільше вплинули такі статті витрат як вартість решти прямих та загальновиробничих витрат, витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій, тоді як зменшується частка витрат як насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива, пальне і мастильні матеріали, амортизація необоротних активів.

Загальні витрати на продукцію рослинництва у 2021 р. зросли на 95,94 %, однак у зв'язку зі збільшенням обсягів виробництва на 33,32 %, рівень рентабельності галузі рослинництва збільшився на 3,1 в.п.

витрати на одну гривню сукупної продукції рослинництва збільшилася на 46,97 %.

Найвищим рівнем окупності витрат характеризується виробництво соняшнику – 2,06 грн., тоді як окупність ріпаку зменшилася на 17,9 % до 1,6 грн. За аналізований період окупність виробництва зернових та зернобобових культур збільшилася на 23,6 % і дорівнює 1,58 грн. Серед зернових культур найвищий рівень окупності характерний для пшениці, кукурудза на зерно, ячмінь.

У приватного підприємства підвищилася ефективність використання витрат на орендну плату та витрат на оплату праці, оскільки орендомісткість у 2021 р. порівняно з 2017 р. зменшилася на 40,7 %, а зарплатомісткість зменшилася на 8,1 %. У той же час матеріаломісткість збільшилася на 2,8 % і знаходиться на рівні 0,43 грн.

За досліджуваний період, рівень рентабельності галузі рослинництва збільшився на 3,1 в.п., а порівняно з 2019 р. збільшився на 43,2 в.п. і становить 66,3 %, що обумовлено підвищенням рівня прибутковості виробництва практично всіх видів продукції, окрім кукурудзи на зерно, гороху, насіння соняшнику, ріпаку та овочів.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗНИЖЕННЯ ВИТРАТ У РОСЛИННИЦТВІ

3.1. Впровадження економічного механізму управління витратами рослинництва

Управління витратами – це процес цілеспрямованого формування витрат щодо їх видів, місць та носіїв за постійного контролю рівня витрат і стимулювання їх зниження. Управління витратами є важливою функцією економічного механізму будь-якого підприємства. Система управління витратами має функціональний та організаційний аспекти. Вона включає такі організаційні підсистеми:

- пошук і виявлення чинників економії ресурсів;
- нормування витрат ресурсів;
- планування витрат за їхніми видами;
- облік та аналіз витрат;
- стимулювання економії ресурсів і зниження витрат.

Такими підсистемами керують відповідні структурні одиниці підприємства залежно від його розміру. Виявлення й використання чинників економії ресурсів, зниження витрат є обов'язком кожного працівника підприємства, передусім спеціалістів і керівників усіх рівнів.

Сучасна система управління витратами побудована на засадах управлінського обліку та розвитку автоматизованих інформаційних систем. Система управління витратами, як і будь-яка система управління складається з двох підсистем: тієї, яка управляє, і тієї, якою управляють.

У сільському господарстві виділяють декілька рівнів оптимізації витрат. По-перше, залежно від умов виробництва визначають показники продуктивності і витрат палива для конкретних машин та агрегатів; по-друге, обраховують величину експлуатаційних витрат згідно з проведеними технологічними операціями; по-третє, визначають виробничу собівартість.

Оптимізаційні процеси при формуванні витрат визначаються, як послідовне виконання трьох рівнів оптимізації, в результаті чого отримують оптимізовані процеси: режими роботи та параметри виконання процесу оптимізуються програмою імітаційного моделювання по максимуму продуктивності та мінімуму витрат палива; за критерієм мінімуму прямих експлуатаційних витрат обирається оптимальний варіант виконання технологічної операції; для різних технологій вирощування сільськогосподарських культур та варіантів технологічних операцій обирається оптимальний варіант усього виробничого процесу за мінімальною собівартістю виробництва.

Провівши дослідження літературних джерел нами визначені основні шляхи зниження витрат виробництва:

- зниження матеріальних витрат на одиницю продукції;
- зниження витрат на оплату праці на одиницю продукції;
- ліквідація непродуктивних витрат і втрат;
- застосування ресурсозберігаючої технології;
- чітке дотримання термінів проведення агротехнічних операцій;
- технічний розвиток підприємства, що забезпечує застосування інноваційних технологій виробництва;
- удосконалення внутрішньо економічного механізму, що сприяють економії всіх видів ресурсів, підвищенню якості продукції;
- раціоналізація організаційної структури системи управління виробництвом з метою скорочення витрат на управління, підвищення його ефективності тощо.

Особливе значення в зарубіжних системах управління витратами відводиться стратегічному управлінню операційними витратами (рис. 3.1). Управління витратами можна визначити як взаємопов'язаний комплекс робіт, які формують і впливають на процес виникнення та поведінку витрат під час здійснення господарської діяльності й спрямовані на досягнення оптимального їх рівня у всіх підсистемах підприємства.

Рис. 3.1. Система стратегічного управління витратами у приватному підприємстві Полтавського району

Джерело: побудовано автором на основі [7; 9; 17; 56; 64]

Рациональне використання землі передбачає добір найефективніших культур, які забезпечують найбільший вихід продукції при високій окупності витрат на їх виробництво.

Проте якими б високими не були показники ефективності виробництва певної культури, робити висновок про її найдодільнішу частку в структурі посівів можна лише з урахуванням її дійсної потреби для виконання замовлень та контрактів, можливості своєчасного догляду за всім комплексом культур з урахуванням вимог агротехніки, забезпеченості господарства трудовими, матеріальними і енергетичними ресурсами.

У підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва велике значення має його аналіз на основі оптимальних рішень. Використання економіко-математичних методів дає можливість знаходити раціональну структуру виробництва сільськогосподарського підприємства, розраховувати оптимальну структуру його посівної площі чи площі окремої групи культур, визначити найкращий склад та використання машинно-тракторного й автомобільного парку та інші види діяльності. Порівняння фактичної та оптимальної структури виявляє значні резерви збільшення й здешевлення виробництва всіх видів продукції агропромислового комплексу.

Розрахуємо оптимальну структуру посівних площ, в результаті обчислень необхідно отримати мінімальну виробничу собівартість продукції рослинництва. В приватного підприємства Полтавського району на вирощування товарних культур відводиться не більше 3138 га.

За агротехнічними нормами в господарствах полтавського регіону зерновій групі відводиться не більше 70 % у структурі загальної площі, у тому числі озимій пшениці 25 %, озимому та ярому ячменю 6 % та 7 % відповідно, кукурудзі на зерно 40 % та зернобобовим не більше 8 %. Щодо вирощування технічних культур, то цим сільськогосподарським культурам відводиться не більше 30 % загальної земельної площі. Ці агротехнічні вимоги потрібно врахувати при оптимізації посівної площі господарства.

Витрати праці на вирощування цих сільськогосподарських культур не повинні перевищувати 14600 тис. грн.

Виробництво валової продукції означених сільськогосподарських культур в натуральному виразі має бути максимальним, а виробничі витрати не більше 114777,6 тис. грн.

Основні економічні показники урожайності, витрат праці на 1 ц, собівартості 1 ц, реалізаційної ціни 1 ц та прибутку з 1 ц сільськогосподарських культур зведені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Вихідні дані для визначення оптимальних площ сільськогосподарських культур та максимального прибутку в приватному підприємстві Полтавського району на 2023 р.

Показники	Вид сільськогосподарської продукції, 2021 р.							
	Пшени- ця	Куку- рудза на зерно	Ячмінь	Горох	Овес	Соняш- ник	Ріпак	Овочі
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
Урожайність, ц/га	53,0	79,8	44,1	31,6	36,7	31,7	26,1	198,4
Витрати праці на 1 ц, грн.	35,05	42,32	50,77	88,54	42,21	259,31	79,38	990,91
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	384,95	406,05	359,91	464,83	342,08	884,76	1011,29	1572,73
Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	675,00	626,68	632,57	704,75	540,00	1822,12	1614,00	561,11
Валовий прибуток з 1 ц, грн.	290,05	220,63	272,66	239,92	197,92	937,36	602,71	-1011,62

Джерело: розрахунки автора

Використаємо електронні таблиці Microsoft Excel для розрахунку оптимальних площ посіву культур. В результаті необхідно отримати максимальний валовий прибуток. Позначимо X_1 – площу пшениці; X_2 – площу кукурудзи на зерно, X_3 – площу ячменю; X_4 – площу гороху, X_5 – площу вівса; X_6 – площу соняшника, X_7 – площу ріпаку, X_8 – площу овочів відкритого ґрунту.

Запишемо умову задачі у вигляді системи нерівностей (додаток Е).

Розв'яжемо задачу за допомогою електронних таблиць Microsoft Excel, використовуючи команду Сервіс → Поиск решения (додаток Ж). Засіб «Поиск решения» дозволяє швидко та оптимально знайти рішення задачі, які потім адаптуються в умовах господарства.

У вікно засобу «Поиск решения» вводимо цільову чарунку, тобто функціонал – мінімальна виробнича собівартість, чарунки, що визначають оптимальну площу під сільськогосподарські культури та обмеження, які задані умовою оптимізаційної задачі (рис. 3.2).

Параметры поиска решения

Оптимизировать целевую функцию:

До: ☒ Максимум ☐ Минимум ☐ Значения:

Изменяя ячейки переменных:

В соответствии с ограничениями:

☒ Сделать переменные без ограничений неотрицательными

Выберите метод решения:

Метод решения

Для гладких нелинейных задач используйте поиск решения нелинейных задач методом ОПГ, для линейных задач - поиск решения линейных задач симплекс-методом, а для негладких задач - эволюционный поиск решения.

Рис. 3.2. Вікно засобу Поиск решения для розрахунку оптимальної площі сільськогосподарських культур та мінімальної виробничої собівартості приватного підприємства Полтавського району на 2023 р.

Далі зазначимо параметри обчислень. Так як, за умовою задачі оптимальні площі в господарстві та виробнича собівартість є додатними значеннями, тому позначаємо у вікні параметрів Неотрицательные значения та Линейная модель, так як наша функція є лінійною. На завершальному етапі обчислень натискаємо Выполнить та Сохранить найденное решение.

В результаті обробки даних отримано оптимальні площі під посів сільськогосподарських культур (табл. 3.2): площі під посів озимої пшениці 540 га (17,2 %), кукурудзи на зерно 1270 га (40,5 %), ячменю 317 га (10,1 %), гороху 140 га (4,5 %), вівса 40 га (1,3 %), соняшника 660 га (21,0 %), ріпаку 170 га (5,4 %) та овочів відкритого ґрунту 1 га. Слід відмітити, що загальна площа під вирощування цих культур залишилась на рівні 2021 р., тобто 3138 га. Слід відмітити збільшення посівних площ під кукурудзу на зерно на 211 га та соняшнику – на 48 га, які є високоприбутковими.

Таблиця 3.2

**Ефективність застосування оптимальної структури посівних площ
основних культур у приватному підприємстві
Полтавського району на 2023 р.**

Показники	Пшени- ця	Куку- рудза на зерно	Ячмінь	Горох	Овес	Соняш- ник	Ріпак	Овочі	Всього
Посівна площа, га:									
- фактична	633	1059	428	99	21	612	285	1	3138
- оптимальна	540	1270	317	140	40	660	170	1	3138
Структура посівних площ, %:									
- фактична	20,2	33,7	13,6	3,2	0,7	19,5	9,1	0,0	100,0
- оптимальна	17,2	40,5	10,1	4,5	1,3	21,0	5,4	0,0	100,0
Резерви збільшення (+) або зменшення (-) обсягів виробництва продукції:									
у натуральному виразі, ц	-4929	16837,8	-4895,1	1295,6	697,3	1521,6	-3001,5	0	x
валового прибутку, тис. грн	-1429,7	3714,9	-1334,7	310,8	138,0	1426,3	-1809,0	0,0	1016,7
Приріст рівня рентабельності галузі, %	1,22								

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Запропонована структура посівних площ може бути для досліджуваного підприємства оптимальною, адже витримано агротехнічні норми щодо земельних ресурсів та обсяг бюджету виробничих витрат.

Таким чином, оптимізація посівної площі приватного підприємства дозволяє без додаткових витрат збільшити прибутковість виробництва на 1,22 %, а приріст валового прибутку становить 1016,7 тис. грн.

Польові операції, логістика, особливо перевезення врожаю та паливе є найбільш ризикованими з огляду на можливість розкрадання матеріально-технічних ресурсів. TrackControl WEB – це диспетчерське програмне забезпечення призначене для контролю, оперативного управління, аналізу і

систематизації навігаційних і технічних даних, отриманих від бортових радіотерміналів системи «TELETRACK».

Вся важлива виробнича інформація, яку раніше отримували винятково зі слів працівників, тепер збирається системами датчиків, аналізується й відображається у вигляді звітів, які інтегруються в 1С та інші подібні платформи. Набагато швидший доступ до економічної інформації і незаангажовані дані щодо якості виконаних операцій та витрат – це ключовий ефект, який керівник господарства отримує від TrackControl WEB.

Кожну одиницю самохідної техніки оснащують трекером, який зчитує з приєднаних датчиків усі дані про роботу машини та її GPS-координати й передає їх на платформу RCS. При цьому важливо, що TrackControl WEB веде спостереження не за трекером, а за самою машиною. Знаряддя і причіпне обладнання оснащуються індивідуальними мітками (провідні та без провідні), які передають сигнал зчитувачу на тракторі, а з нього – до трекера, який надсилає їх до системи. Таким чином, вона розпізнає яка техніка, яку саме виконала операцію, з яким інструментом.

TrackControl WEB здатний фіксувати перекриття, необроблені ділянки, витримку швидкісного діапазону і навіть глибини обробітку. Всі показники фіксуються в системі не просто у вигляді традиційних табличних звітів – вони відображаються на карті з прив'язкою до GPS-координат, а показники датчиків – на графіках. Це практично корисна інформація, що дає змогу агроному вчасно виявити причину порушення технології, а технічним спеціалістам проаналізувати роботу обладнання та виявити причини відхилень, якщо вони мали місце.

Фіксується і виконання логістичних операцій, наприклад, підвезення добрив. В такому випадку система фіксує відстань трактора до поля, біля якого йому потрібно розвантажиться. Наприклад, якщо системою задано 100 м – і трактор опиняється в цих межах, то система вважає завдання виконаним, про що вказано в звіті.

Вся інформація передається через GSM-мережу, коли зв'язок зникає, дані накопичуються в трекерах. Щойно зв'язок відновлюється – вся інформація надсилається до TrackControl WEB.

Всі показники з датчиків і антен фіксуються у факті-виконання завдання: хто працював, де, з якою технікою, на якій швидкості, з якою витратою палива, скільки було пристроїв (перевищення ліміту стоянки на певному геофоні: на базі – без обмежень, поза – певний строк), скільки проходів і взагалі якою була якість виконання операцій. За останніми TrackControl WEB складає карти, які можна накладати одна на одну для виявлення фактору, що вплинув на урожайність.

Таким чином, підсумовуючи одноразові витрати на придбання та монтаж обладнання, витрати на встановлення програмного забезпечення, річну абонементську плату загальна сума витрат, пов'язаних із впровадженням системи операційного контролю TrackControl WEB становить 189,8 тис. грн. за 30 одиниць енергозасобів та машин (додаток 3).

Запровадження системи дозволить отримати наступний ефект:

- знизити витрати на паливно-мастильні матеріали та експлуатацію автопарку до 30-35 % за рахунок ефективності контролю нецільового використання автотранспорту, витрати палива;

- підвищити безпеку перевезень завдяки контролю збереження автотранспорту та вантажу, швидкості руху, а також відхилення транспортних засобів від заданих маршрутів;

- скоротити витрати на зв'язок за рахунок автоматичного визначення місця розташування транспорту.

- підвищити продуктивність праці і поліпшити дисципліну персоналу за рахунок ефективного контролю виконання завдань, маршрутів і графіків.

- підвищити оперативність управління в результаті отримання достовірної і оперативної інформації про місцезнаходження автотранспорту і вантажу;

- поліпшити якість обліку за рахунок автоматичного отримання достовірної інформації про параметри руху;

- підвищити ефективність роботи автотранспорту за рахунок оптимального планування маршрутів руху і завантаження автотранспорту;

– інтегрувати облік в єдину систему управління підприємством.

Порахуємо економічну доцільність впровадження операційного контролю в галузі рослинництва у приватному підприємстві Полтавського району (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Економічний ефект від впровадження системи операційного контролю TrackControl WEB у приватному підприємстві на 2023 р.

Показники	Сума, тис. грн.
Загальна сума витрат, пов'язаних із впровадженням системи операційного контролю TrackControl WEB	189,8
Економія паливно-мастильних матеріалів (9 %)	594,79
Економія решти інших прямих та загальновиробничих витрат (4 %)	705,02
Зменшення втрат від неякісно засіяних площ	274,13
Економічний ефект від впровадження системи операційного контролю	1573,94
Приріст рівня рентабельності виробництва, %	3,0
Термін окупності, міс.	1,4

Джерело: розраховано автором

Таким чином, економічний ефект від впровадження системи операційного контролю TrackControl WEB у приватному підприємстві становить 1573,94 тис. грн., приріст загального рівня рентабельності виробництва – 3,0 %, а термін окупності лише 1,4 міс., що свідчить про досить високу економічну ефективність даного заходу.

3.2. Впровадження інноваційних технологій у виробництво продукції рослинництва

Інноваційні ресурсозберігаючі технології дозволяють зменшити загальну кількість технологічних операцій, що дає можливість скоротити кількість техніки та обладнання та зменшити загальну вартість комплексу механізації. Однією з ресурсозберігаючих технологій є Strip-till.

Strip-till (стрип-тілл або смугова оранка) – це система раціонального

природокористування, при якій відбувається мінімальний обробіток ґрунту. Вона поєднує в собі переваги звичайного обробітку ґрунту, такі як підсушування та прогрівання ґрунту, з можливістю захисту ґрунтів від пересихання завдяки тому, що обробляється лише незначна ділянка, в яку заробляється насіння [60].

Технологія обробітку ґрунту «стрип-тілл» є альтернативою нульового обробітку ноу-тілл (No-till), при якому обробляється тільки вузька смуга сівби (15-25 см), з утворенням невеликого гребеня. А близько двох третин поля залишається необробленим. Однією із основних переваг впровадження Strip-till є відсутність перехідного періоду. Такий обробіток дозволяє скоротити витрати на вирощування в 2-3 рази, порівняно із традиційною технологією із застосуванням оранки. В основному дана технологія застосовується під просапні культури (кукурудзу, соняшник, буряки), а також під сою. Причому сівба може проводитися звичайними (не стерньовими) сівалками у розпушені смуги [14].

Технологію «стрип-тілл» можна застосовувати і при традиційному або мінімальному обробітку ґрунту. Наприклад, застосовуючи восени не глибоке (на 5-6 см) суцільне дискування ґрунту, а навесні смуговий обробіток на глибину 15-25 см одночасно з внесенням добрив і сівбою [20].

Strip-till являє собою спеціальну технологію обробки ґрунту для вирощування рядкових культур, для якої, на відміну від загальнопоширених технологій, ґрунт обробляється тільки смугами в рядках сівби. Головне завдання механічного обробітку ґрунту при Strip-till полягає у створенні сприятливих умов для росту та розвитку рослин, зокрема щільності ґрунту – 1,1-1,3 г/см³. Для досягнення даного показника необхідно виконувати механічний обробіток ґрунту певними ґрунтообробними органами.

Технологія Strip-till має на меті створити простір для оптимального проростання кореня рослин, насамперед, з стрижневим коренем завдяки цілеспрямованому розпушенню саме в місці зростання кореневої системи і прибрати пожнивні залишки з поверхні над рядком, залишаючи при цьому

міжряддя, захищені соломою.

Деякі технологічні операції можливо поєднувати за один прохід агрегату. Так, наприклад, нарізання стрічок, як правило, суміщають з осіннім внесенням добрив. Весною одночасно з внесенням добрив проводять сівбу.

Оброблений ґрунт швидше прогрівається і просихає, що дозволяє застосовувати більш ранні терміни сівби. На полях, куди техніка тимчасово не може зайти через перезволоження і повільне прогрівання ґрунту, така особливість стає вирішальним фактором впровадження цієї технології в північних зонах, де кукурудза і соняшник на зерно не вирощується.

Також важливою перевагою цієї технології є те, що разом з розпушуванням можна вносити добрива нижче загортання насіння. Завдяки цьому рослина отримує живлення тоді, коли це їй особливо необхідно, в період активного росту і коли формується врожай. При цьому у рослин формується потужна коренева система.

Поряд зі створенням достатніх умов для росту і розвитку окремих культур через кращу підготовку місця для розвитку коренів технологія Strip-till дозволяє успішно проводити прикореневе підживлення рослин із застосуванням як мінеральних, так і органічних добрив при використанні відповідної техніки.

Технологія Strip-till може виконуватися в двох варіантах: поступово, коли смуговий обробіток рядків і сам процес посіву проводиться в різний час, і комбіновано, коли розпушування рядків і сівба здійснюються за одну робочу операцію. Вибрати кращий з варіантів для роботи на відповідній місцевості дозволяє аналіз складу ґрунту та інших супутніх умов. Так, на місцевості із середнім і високим вмістом глини кращого ефекту досягають при поступовому Strip-till, коли розпушування рядків проводиться попереднього року восени перед посівом. На ґрунтах з невеликим вмістом глини і великою кількістю піску добре зарекомендував себе комбінований варіант Strip-till з одночасним розпушуванням і посівом навесні. Такі відмінності пов'язані з різною структурою ґрунтів їх складом і, відповідно,

різним ефектом на них від проведення обробітку. При розпушуванні з одночасним внесенням стрічки концентрованих добрив на глибині склад ґрунту також є вирішальним фактором. За таких умов необхідно пам'ятати про можливий перерозподіл добрива в глибокі шари в легких ґрунтах і можливої фіксації поживних речовин на глинистих елементах і гумусі [29].

Таблиця 3.4

Переваги технології Strip-till

Технологічний ефект	Екологічний ефект
- розрихлення ґрунту; - забирання з місця майбутньої смуги післяжнивних решток; - зменшення ущільнення ґрунту; - вирівнювання поверхні поля; - ефективне прикореневе підживлення рослин.	- покращення структури ґрунту; - захист від водної та вітрової ерозії; - рослинні рештки є джерелом живлення для бактерій, грибів та комах; - збільшення гумусу; - забезпечення доступу рослин до ґрунтової вологи.
Економічний ефект	
- економія на витратах засобів виробництва за рахунок зменшення кількості проведених агротехнічних заходів і обробіток поля здійснюється на 30 % від площі поля; - витрати на паливе зменшуються у 2 рази порівняно з існуючою технологією; - зменшення витрат на мінеральні добрива за рахунок перетворення мульчі в органічні добрива; - зменшення трудомісткості виробництва зумовлює зменшення витрат на оплату праці; - зменшуються витрати на техніку за рахунок застосування комплексної широкозахватної техніки та зменшення її кількості у зв'язку зі зменшенням кількості агротехнічних операцій	

Джерело: узагальнено автором

Нами запропоновано використовувати технологію Stripp-till для виробництва кукурудзи на зерно у приватному підприємстві. Для реалізації нової технології було використано агрегат смугового обробітку KRIOS ST 6 виробництва ТОВ «Велес Агро ЛТД» (м. Одеса). Завдяки розміщенню на нарізувачі бункерів для мінеральних добрив та оригінальних робочих органів забезпечується одночасне виконання двох технологічних операцій: формування щілин із заданими параметрами за глибиною та шириною і локальне внесення мінеральних добрив у зону майбутнього рядка та нижні шари ґрунту [45].

Досліджуване господарство має машинно-тракторний парк, який складається з техніки вітчизняного та імпортного виробництва, а для

реалізації технології Strip-till необхідно додатково залучити агрегат смугового обробітку та, за бажанням, навігатор GPS. Впровадження технології Strip-till потребувало дооснащення парку агрегатом смугового обробітку (виробництва ТОВ «Велес Агро ЛТД») та навігатором (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Машинно-тракторний парк приватного підприємства, необхідний для вирощування кукурудзи на зерно за технологією Stripp-till

Назва техніки	Марка
Наявний парк техніки	
Трактор (основний)	CLAAS Arion 640C (150 к.с.)
Трактор (допоміжний) 2 од.	MT3-82.1
Дискова борона	АГК-4
Глибкорозпушувач	ГРС-2
Культиватор	КПГ-6
Обприскувач	ОП-2000
Сівалка для зернових культур	СЗМ Ніка-4
Ротаційна борона	СТЕП РШ-7
Культиватор міжрядний	КМ-5,6
Комбайн зернозбиральний	Джон-Дір 9770S
До оснащення технічними засобами для Stripp-till	
Агрегат смугового обробітку	KRIOS ST 6
Навігатор	GPS Copilot S10

Джерело: побудовано автором за [45]

З урахуванням дооснащення машинно-тракторний парк підприємства склав: трактор потужністю 150 к.с. (основний) обладнаний навігатором, два трактори потужністю 80 к.с. (допоміжні) та 9 одиниць сільськогосподарських машин.

Ціна навігатора майже такого рівня як і агрегату смугового обробітку. Завдяки навігатору досягається економія 2 – 3 % експлуатаційних затрат перекриттям та сприяє підвищенню продуктивності. Отже, залучивши 320 тис. грн додаткових коштів на купівлю навігатора ми отримуємо додатковий ефект. Реалізація технології Strip-till можлива і без навігатора, що призведе до скорочення строку окупності інвестицій. Загалом у технологіях вирощування кукурудзи по Strip-till зафіксовані позитивні зміни в фізико-

механічних характеристиках ґрунту в період основного обробітку, оптимально забезпечені рослини вологою та сприятливим режимом живлення, що призвело до значного приросту врожаю кукурудзи (біологічна урожайність кукурудзи вища на 20 % порівняно з традиційною технологією).

У структурі собівартості (табл. 3.6) при переході на інноваційні технології значно скорочуються витрати на паливо-мастильні матеріали. Так, при запровадженні Strip-till технології витрати зменшуються у 2 рази порівняно з існуючою технологією. Таке суттєве зменшення витрат стало можливим через скорочення кількості агротехнологічних операцій та виключення найбільш енергоємної операції – оранки.

Таблиця 3.6

**Порівняльна оцінка структури виробничих витрат на
виробництво кукурудзи на зерно при різних системах
землеробства у приватному підприємстві**

Статті витрат	Структура собівартості, %		Виробничі витрати на 1 га, грн./ц		Виробничі витрати на 1 ц, грн.		Відношення по виробничій собівартості, %
	2021 р. (існуюча технологія)	2023 р. (Stripp-till)	2021 р. (існуюча технологія)	2023 р. (Stripp-till)	2021 р. (існуюча технологія)	2023 р. (Stripp-till)	
Насіння та посадковий матеріал	10,2	12,0	3294,71	3129,98	41,27	38,17	92,5
Мінеральні добрива	5,8	6,0	1868,37	1569,35	23,40	19,14	81,8
Пальне і мастильні матеріали	5,4	3,4	1763,27	892,16	22,09	10,88	49,3
Решта матеріальних витрат	41,0	47,0	13297,54	12233,81	166,57	149,19	89,6
Прямі витрати на оплату праці	10,4	8,3	3378,28	2149,82	42,32	26,22	62,0
Відрахування на соціальні заходи	2,2	1,7	699,43	445,09	8,76	5,43	62,0
Амортизація необоротних активів	7,1	5,5	2301,13	1438,28	28,82	17,54	60,9
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	0,4	0,5	131,35	131,35	1,65	1,60	97,4
Решта інших прямих та загально-виробничих витрат	17,5	15,4	5682,63	4011,91	71,18	48,93	68,7
Всього	100,0	100,0	32416,71	26001,75	406,05	317,09	78,1

Джерело: розрахунки автора

Інноваційна технологія дозволяє знизити витрати на мінеральні і інші види добрив на 18,2 % при вирощуванні кукурудзи на зерно. Зменшення витрат на добрива при смуговій технології порівняно з іншими ресурсозберігаючими технологіями є можливим за рахунок того, що вони вносяться безпосередньо у рядок, а не в розкид, що збільшує коефіцієнт корисної дії за меншої норми внесення, тим самим скорочується їх норма внесення.

Найбільш суттєвим є зменшення таких статей виробничих витрат, як пальне і мастильні матеріали – на 50,7 %, решта матеріальних витрат – на 10,4 %, прямі витрати на оплату праці – на 38,0 %, амортизація необоротних активів – на 39,1 %, решта інших прямих та загальновиробничих витрат – на 31,3 %.

Відповідно відбулися зміни і в структурі виробничих витрат, а саме зменшилася питома вага витрат на пальне і мастильні матеріали на 2,0 в.п. до 3,4 %, прямих витрат на оплату праці – на 2,1 в.п. до 8,3 %, решти інших прямих та загальновиробничих витрат – на 2,1 в.п. до 15,4 %, амортизація необоротних активів – на 1,6 в.п., тоді як питома вага витрат на насіння та посадковий матеріал збільшилася на 1,8 в.п. і становить 12,0 %, решта матеріальних витрат – на 6,0 в.п. до 47,0 %.

В цілому, впровадження ресурсозберігаючої технології дозволить зменшити виробничі витрати на 1 га посіву кукурудзи на зерно на 6414,96 грн. (19,8 %), на 1 зерно – на 88,96 грн. або 21,9 % і знаходиться на рівні 317,09 грн./ц.

Визначимо економічну ефективність впровадження Strip-till технології порівняно з інтенсивною при виробництві кукурудзи на зерно (табл. 3.7).

Як свідчать дані табл. 3.7, за рахунок впровадження Strip-till технології при виробництві кукурудзи на зерно, урожайність культури в перші роки практично не зміниться, а резерв збільшення виробництва продукції на площі 1059 га становить 2294 ц. Річна економія виробничих витрат при використанні інноваційної технології за рахунок скорочення кількості агротехнічних операцій дорівнює 6793,5 тис. грн., відповідно виробнича

собівартість знизиться на 88,96 грн/ц або 21,9 %, повна собівартість реалізації – на 21,6 % до 321,99 грн/ц.

Таблиця 3.7

Економічна ефективність впровадження Strip-till технології при виробництві кукурудзи на зерно у приватному підприємстві на 2023 р.

Показники	2021 р. (існуюча технологія)	2023 р. (Strip-till)
Площа посіву, га	1059	1059
Урожайність, ц/га	79,8	82,0
Валовий збір, ц	84544	86838
Резерв збільшення обсягів виробництва, ц	х	2294
Виробничі витрати, тис. грн.	34329,3	27535,8
Річна економія виробничих витрат, тис. грн	х	6793,5
Виробнича собівартість зерна, грн./ц	406,05	317,09
Резерв зниження виробничої собівартості зерна		
грн/ц	х	88,96
%	х	21,9
Повна собівартість реалізації зерна, грн/ц	410,95	321,99
Ціна реалізації зерна, грн/ц	626,68	626,68
Прибуток від реалізації, тис. грн	18238,7	26458,5
у т. ч. на 1 га	17222,53	24984,40
Рівень рентабельності виробництва, %	52,5	94,6

Джерело: розрахунки автора

За рахунок збільшення обсягів виробництва та скорочення виробничих витрат, прибуток від реалізації кукурудзи збільшиться на 45,1 % і становить 26458,5 тис. грн, у тому числі на 1 га – 24984,4 грн. Відповідно рівень рентабельності виробництва збільшиться з 52,5 % до 94,6 %.

Таким чином, впровадження Strip-till технології у приватному підприємстві Полтавського району забезпечує підтримання та постійне відтворення родючості ґрунтів, економію матеріальних і трудових ресурсів, та відповідно підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Першим етапом у технології вирощування сільськогосподарських культур має бути правильне визначення гібрида, що найкраще відповідає наявним погодно-кліматичним, агротехнічним умовам та технічному

забезпеченню конкретного господарства. Перш за все, слід відійти від практики використання одного гібрида, яка за великих площ вирощування культур сильно впливає на втрати у разі недостатньої кількості збиральної техніки та за несприятливих кліматичних умов, тому запропонуємо декілька видів гібридів (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Характеристика нових сортів сільськогосподарських культур для вирощування у приватному підприємстві

Озима пшениця		
Показники / Назва сорту(гібриду)	Шистопалівка	Богдана
Потенціал врожайності, т/га	7,0-8,5	9,8
Група стиглості	ранньо-стиглий	середньо-стиглий
Маса 1000 зерен, г	45-50	44,6-48,8
Якість	Сильний	Сильний
Вміст білка, %	14,2-14,3	12,9-14,7
Кукурудза на зерно		
Показники / Назва сорту(гібриду)	Богдан	Здобуток
Потенціал врожайності, т/га	13-14	12-13
Група стиглості	середньо-стиглий	середньо-ранній
Маса 1000 зерен, г	245-255	260-275
Напрямок використання	зерновий	зерновий
Тип зерна	зубовидний	зубовидний
Вміст крохмалу, %	67,8	64,9
Соняшник		
Показники / Назва сорту(гібриду)	Максимум	Лакомка
Потенціал врожайності, т/га	4,6	3,1-3,5
Група стиглості	середньо-ранній	середньо-стиглий
Рекомендована густота на час збирання, шт./га	50 тис.	30 тис.
Напрямок використання	високо-олійний	середньо-олійний
Олійність, %	50,6	50
Озимий ріпак		
Показники	НК Лінус	ДК Седона
Потенціал врожайності, т/га	5,5	5,5
Група стиглості	ранньостиглий	ранньостиглий
Напрямок використання	олійний	олійний
Олійність, %	49-50	47-49
Якість	низькоерукований	низькоерукований

Джерело: узагальнено автором

Проведемо розрахунок витрат на проведення сортооновлення у досліджуваному підприємстві (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Витрати на придбання насіння нових сортів у
приватному підприємстві на 2023 р.**

Культури	Площа, яка засіяна насінням нових сортів, га	Норма висіву насіння, кг/га	Потреба в насінні нових сортів, ц	Ціна посівного матеріалу, грн./ц	Витрати насіння нових сортів тис. грн
Озима пшениця	190	210	399	900	359,1
Кукурудза на зерно	270	21	56,7	20000	1134,0
Соняшник	170	10	17	32000	544,0
Ріпак озимий	130	7	9,1	27000	245,7

Джерело: розрахунки автора

Аналіз даних табл. 3.9 показує, що для здійснення сортооновлення у досліджуваному підприємстві на площі 760 га або 20,1 % площі ріллі витрати на насіння нових сортів складуть 2282,8 тис. грн., а додаткові витрати порівняно з фактичними даними 2021 р. – 728,84 тис. грн.

Таблиця 3.10

**Резерви зниження виробничої собівартості продукції
рослинництва за рахунок впровадження нових сортів та гібридів
у приватному підприємстві на 2023 р.**

Культури	Площа, яка засіяна насінням нових сортів, га	Урожайність ц/га		Резерв збільшення валового збору, ц	Виробнича собівартість, грн./ц		Резерв зниження виробничої собівартості:	
		традиційних сортів	нових сортів		2021 р.	2023 р. (план)	грн./ц	%
Озима пшениця	190	54,9	60,5	1065	384,95	337,22	47,74	12,4
Кукурудза на зерно	270	72,0	83,7	3168	406,05	387,28	18,77	4,6
Соняшник	170	33,1	37,3	699	884,76	752,30	132,46	15,0
Ріпак озимий	130	25,4	28,4	389	1011,29	930,88	80,41	8,0

Джерело: розрахунки автора

Виходячи з даних, наведених у табл. 3.10, за рахунок впровадження нових районованих сортів та гібридів, урожайність сільськогосподарських

культур збільшиться, що сприяє збільшенню валового збору, а також зниженню виробничої собівартості: озимої пшениці – на 12,4 %, кукурудзи на зерно – на 4,6 %, соняшнику – на 15,0 %, ріпаку озимого – на 8,0 %.

Отже, використання сучасних сортів та гібридів сільськогосподарських культур у поєднанні з ресурсозберігаючою технологією забезпечує економію виробничих витрат та зниження виробничої собівартості продукції рослинництва.

Висновки до 3 розділу

Структурована система стратегічного управління витратами сільськогосподарських підприємств передбачає аналіз проблем, структуровану характеристику можливостей розв'язання їх, ухвалення рішень, обґрунтування вибору й визначення механізму реалізації управлінських дій, спрямованих на адаптацію економічного суб'єкта до умов ринкового середовища.

Нами обґрунтовані наступні шляхами зниження витрат галузі рослинництва:

1. Оптимізація посівної площі товарних культур дозволяє оптимізувати виробничі витрати та отримати максимальний фінансовий результат за існуючих ресурсно-матеріальних обмежень.

2. Впровадження системи операційного контролю TrackControl WEB дозволяє знизити витрати на паливно-мастильні матеріали та експлуатацію автопарку до 30-35 %, підвищити оперативність управління, інтегрувати облік в єдину систему управління підприємством.

3. Впровадження Strip-till технології у приватному підприємстві забезпечує підтримання та відтворення родючості ґрунтів, економію матеріальних і трудових ресурсів, та відповідно підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

4. Використання сучасних сортів та гібридів сільськогосподарських культур забезпечує збільшення валового збору та, відповідно, сприяє зниженню виробничої собівартості продукції рослинництва.

ВИСНОВКИ

Одним із центральних аспектів ринкового господарювання є підвищення ефективності й оптимізації витрат підприємств. Витрати підприємства залежать від рівня та ступеня використання ресурсів підприємства, а також вони є матеріальним віддзеркаленням відносин суб'єктів господарювання.

Результати досліджень, спрямованих на оцінку процесу формування витрат і собівартості продукції рослинництва у приватному підприємстві Полтавського району дозволяють зробити ряд висновків.

1. Структура виробничих витрат відповідає в цілому структурі валової продукції галузі рослинництва. Найбільшу питому вагу у структурі виробничих витрат займають зернові та зернобобові культури – 55,9 %, у тому числі кукурудза на зерно – 34,4 %, пшениця – 12,9 %, ячмінь – 6,8 %. Питома вага технічних культур у структурі витрат зменшилася на 1,5 в.п. і знаходиться на рівні 24,7 %, у тому числі соняшник – 17,2 %, ріпак – 7,5 %.

2. За досліджуваний період виробничі витрати галузі рослинництва у підприємстві збільшилися на 73,7 % і становлять 127777,5 тис. грн. Таке збільшення відбулося за рахунок зростання прямих матеріальних витрат у 2,4 рази, прямих витрат на оплату праці – у 2,1 рази, тоді як інші прямі витрати збільшилися на 51,3 %, загальновиробничі витрати – на 17,5 %. Досить високими темпами зростання витрат характеризуються такі статті, як паливо й енергія – у 9,3 рази, електроенергія – у 6,8 рази, запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту – у 4,6 рази, відрахування на соціальні заходи – у 2,1 рази. У той же час витрати на пальне і мастильні матеріали зменшилися на 8,7 %, оплата послуг сторонніх організацій – на 92,4 %.

3. Як свідчить проведений АВС-аналіз, у структурі собівартості продукції рослинництва 75,7 % становлять загальновиробничі витрати, орендна плата за земельні частки (паї), запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту, насіння та посадковий матеріал,

амортизація. Тому, керівники центрів відповідальності повинні контролювати їх в першу чергу та проводити оперативний аналіз з метою недопущення оперативних відхилень. Статті витрат, що входять до групи В – прямі витрати на оплату праці, пальне і мастильні матеріали – займають 15,1 % і потребують поточного аналізу. Ті витрати, що входять до групи С (мінеральні добрива, відрахування на соціальні заходи, електроенергія, паливо й енергія) часто аналізувати не потрібно, а доцільно проводити лиш періодичний аналіз.

4. Виробничі витрати рослинництва на 1 га посівної площі за досліджуваний період збільшилися на 89,7 % і знаходяться на рівні 26417,8 грн. Досить високими темпами зростання виробничих витрат на одиницю площі характеризується виробництво кукурудзи на зерно – у 2,2 рази, ячменю – у 2 рази, соняшнику – на 80,5 %, ріпаку – на 64,0 %.

5. На збільшення виробничої собівартості продукції рослинництва найбільше вплинули такі статті витрат як вартість решти прямих та загальновиробничих витрат, витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій, тоді як зменшується частка витрат як насіння та посадковий матеріал, мінеральні добрива, пальне і мастильні матеріали, амортизація необоротних активів.

6. Повна собівартість продукції рослинництва у підприємстві зростала вищими темпами, ніж виробнича собівартість, що обумовлено також збільшенням витрат на збут.

7. Індекс середніх витрат на одну гривню валової продукції у 2021 р. порівняно з 2017 р. збільшився на 47,0 %, що обумовлено зростанням індексу загальних витрат на 95,9 %, тоді як збільшення фізичного обсягу на 33,3 % сприяло зменшенню витратомісткості продукції рослинництва.

8. За досліджуваний період окупність виробничих витрат галузі рослинництва валовою продукцією (у постійних цінах) у досліджуваному підприємстві зменшилася на 30,8 % і становить 0,84 грн., однак окупність витрат за валовою продукцією у поточних цінах збільшилася на 20,7 % і знаходиться на рівні 1,68 грн. При цьому окупність повних витрат галузі

рослинництва доходом та прибутком у 2021 р. порівняно з 2017 р. практично не змінилася і становить 1,66 та 0,66 грн. відповідно.

9. Найвищим рівнем окупності витрат характеризується виробництво соняшнику – 2,06 грн. За аналізований період окупність виробництва зернових та зернобобових культур збільшилася на 23,6 % і дорівнює 1,58 грн. Серед зернових культур найвищий рівень окупності характерний для пшениці (1,75 грн.), кукурудза на зерно (1,54 грн.), ячмінь (1,76 грн.).

На основі здійсненого аналізу, пропонується впровадження ряду заходів, які спрямовані на економію витрат та підвищення ефективності здійснення виробничих витрат рослинництва у приватному підприємстві:

1. Оптимізувати виробничу програму галузі рослинництва. Для підприємства оптимальними є наступні площі посіву: озима пшениця – 540 га (17,2 %), кукурудзи на зерно – 1270 га (40,5 %), ячмінь – 317 га (10,1 %), гороху – 140 га (4,5 %), вівса – 40 га (1,3 %), соняшника – 660 га (21,0 %), ріпаку – 170 га (5,4 %) та овочів відкритого ґрунту – 1 га. Доцільним є збільшення посівних площ під кукурудзу на зерно на 211 га та соняшнику – на 48 га, які є високоприбутковими. Запропонована структура посівних площ забезпечує дотримання агротехнічних норм щодо земельних ресурсів та обсяг бюджету виробничих витрат. Оптимізація посівної площі підприємства дозволяє без додаткових витрат збільшити прибутковість виробництва на 1,22 %, а приріст валового прибутку становить 1016,7 тис. грн.

2. Використовувати диспетчерське програмне забезпечення TrackControl WEB, призначене для контролю, оперативного управління, аналізу і систематизації навігаційних і технічних даних. TrackControl WEB здатний фіксувати перекриття, необроблені ділянки, витримку швидкісного діапазону і навіть глибини обробітку. Економічний ефект від впровадження системи операційного контролю TrackControl WEB у ПП «Імені Калашники» становить 1573,94 тис. грн., приріст загального рівня рентабельності виробництва – 3,0 %, а термін окупності лише 1,4 міс., що свідчить про досить високу економічну ефективність даного заходу.

3. Впровадити технологію Strip-till при виробництві кукурудзи на зерно. Ресурсоощадна технологія забезпечує економію на витратах засобів виробництва (пальне, мінеральні добрива, витрати на техніку, витрат на оплату праці) за рахунок зменшення кількості проведених агротехнічних заходів, при цьому обробіток поля здійснюється на 30 % від площі. Найбільш суттєвим є зменшення таких статей виробничих витрат, як пальне і мастильні матеріали – на 50,7 %, решта матеріальних витрат – на 10,4 %, прямі витрати на оплату праці – на 38,0 %, амортизація необоротних активів – на 39,1 %, решта інших прямих та загальновиробничих витрат – на 31,3 %. Впровадження ресурсозберігаючої технології дозволить зменшити виробничі витрати на 1 га посіву кукурудзи на зерно на 6414,96 грн. (19,8 %), на 1 зерна – на 88,96 грн. або 21,9 % і знаходиться на рівні 317,09 грн./ц. Відповідно рівень рентабельності виробництва збільшиться з 52,5 % до 94,6 %.

4. Здійснювати підбір сортів та гібридів, що найкраще відповідає наявним погодно-кліматичним, агротехнічним умовам та технічному забезпеченню підприємства. За рахунок впровадження нових районованих сортів та гібридів, урожайність сільськогосподарських культур збільшиться, що сприяє збільшенню валового збору, а також зниженню виробничої собівартості: озимої пшениці – на 12,4 %, кукурудзи на зерно – на 4,6 %, соняшнику – на 15,0 %, ріпаку озимого – на 8,0 %.

Таким чином, запропоновані заходи дозволяють не лише зменшити собівартість продукції рослинництва у підприємстві, але і підвищити рівень ефективності здійснення виробничих витрат.